UCHWAŁA NR XXX/214/2021
RADY MIEJSKIEJ W JASIENIU

z dnia 9 grudnia 2021 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Jasień na lata 2021– 2024".

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.), po zasięgnięciu opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miejska w Jasieniu uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Jasień na lata 2021 – 2024", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Jasienia.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego.

Załącznik do uchwały Nr XXX/214/2021
Rady Miejskiej w Jasieniu
z dnia 9 grudnia 2021 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY JASIEŃ 2021-2024

oprac. Barbara Czechowska
fot. Katarzyna Kozłowska

Spis treści

1. Wprowadzenie.....3
2. Podstawa prawna opracowania Programu opieki nad zabytkami dla gminy Jasień.....4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....8
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....8
4.2. Relacje Programu opieki nad zabytkami gminy Jasień z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....19
5.1. Relacje Programu opieki nad zabytkami gminy Jasień z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy oraz innymi dokumentami.....19
5.2. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony zabytków.....23
5.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....30
6. Charakterystyka zasobu.....32
6.1. Położenie oraz zarys historii obszaru gminy.....32
6.2. Krajobraz kulturowy.....36
6.3. Zabytki nieruchome.....37
6.4. Zasoby ruchome.....49
6.5. Zabytki archeologiczne.....50
6.6. Zabytki niematerialne.....51
6.7. Izba Pamięci.....53
7. Ocena stanu zachowania zasobu. Analiza SWOT (szans i zagrożeń).....54
8. Założenia programowe.....59
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....65
10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....67
11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....68
12. Załączniki.....72

Pałac w Świbnej

1. Wprowadzenie

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość społeczności lokalnej. Obiekty zabytkowe stanowią istotny element kultury, który wpływa na kształtowanie otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Gmina miejsko-wiejska Jasień, która położona jest na terenie krainy historycznej Dolne Łużyce, od wieków zamieszkałej przez Serbołużyczan, jest obszarem o bardzo ciekawej przeszłości. Polityczna mapa tego regionu utworzyła na przestrzeni wieków skomplikowaną wielokulturową mozaikę społeczną. Były to ziemie władane przez królów polskich, piastowskich książąt śląskich, monarchów czeskich i węgierskich, margrabiów saskich i brandenburskich, królów pruskich i cesarzy niemieckich. Obszar ten zamieszkiwali Serbołużyczanie, Polacy, Czesi i Niemcy. Ta wielobarwna przeszłość odcisnęła piętno na specyficznym – wielokulturowym dziedzictwie regionu. Niniejszy dokument ma za zadanie wyeksponowanie najważniejszych jego elementów oraz wzmocnienie polityki opieki nad zabytkami gminy, za pomocą narzędzi będących w gestii samorządu.

Przedmiotem Programu opieki nad zabytkami gminy Jasień na lata 2021 - 2024 (zwanego dalej *Programem*) jest więc problematyka opieki nad dziedzictwem kultu-

rowym gminy miejsko-wiejskiej Jasień. Podstawą zaś do sporządzenia *Programu* jest opracowana i aktualizowana gminna ewidencja zabytków. Opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Jasień na lata 2013 - 2016[1]. *Program* został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań. Dokument sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Niniejszy *Program* przede wszystkim stanowi element polityki samorządowej, pozwala na podejmowanie planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służy rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

Program jest dokumentem bezpośrednio odnoszącym się do problematyki zarządzania dziedzictwem, choć warto nadmienić, że tematyka dziedzictwa jest podejmowana także w lokalnych dokumentach planistycznych gminy. Co warte zauważenia, zmiana ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, która weszła w życie 13 listopada 2020 r., zmieniła również podejście do ujęcia dziedzictwa w strategiach, a także możliwości wykorzystania w procesie opracowywania strategii i zarządzania rozwojem na jej podstawie informacji, analiz oraz danych pozyskiwanych w trakcie opracowania i wdrażania *Programu*.

Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim tzw. cele priorytetowe oraz kierunki działania i zadania szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Głównymi kierunkami powyższych celów jest ochrona zasobu i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, będącego elementem rozwoju gospodarczo - społecznego oraz promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Jasień. Realizacja celów zawartych w *Programie,* w założeniu jego twórców, powinna poprawić świadomość wspólnoty kulturowej lokalnej społeczności, wzmocnić lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

2. Podstawa prawna opracowania Programu opieki nad zabytkami dla gminy Jasień

Konieczność opracowania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami

1 http://bip.jasien.pl/system/obj/3151_GMINNY_PROGRAM_OPIEKI_NAD_ZABYTKAMI.pdf

przez samorządy zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. Zgodnie z art. 87 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy Burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje Rada Gminy. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Burmistrz sporządza co 2 lata sprawozdanie, które następnie przedstawia Radzie Gminy. Szczegółowe cele programu opieki nad zabytkami zawarte są w art. 87 ust. 2 cytowanej wyżej ustawy i należą do nich:

1) uchylony

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Aktem prawa nadrzędnego w zakresie podejmowania prac ukierunkowanych na działania zmierzające do ochrony i opieki nad zabytkami jest Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Art. 5 konstytucji stanowi pośrednią podstawę ochrony dóbr kultury, zawierając zapis: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...) kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*. Art. 6 ust. 1 tego aktu prawnego mówi o tym, że - *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*. Art. 82 - *Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne*.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest zadaniem samorządów gminnych co wynika z Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713). Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków jak i opieką nad zabytkami.

Podstawowym dokumentem regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, ze zm.).
Ustawa reguluje pojęcia zabytku oraz ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określając politykę zarządzania zabytkami, w tym kompetencje organów ochrony zabytków, administracji rządowej i samorządowej, formy ewidencjonowania zabytków, finansowania ich opieki, etc. Art. 3 ustawy wprowadza pojęcie zabytku, za który uznaje „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, 4 artystyczną lub naukową". W art. 6 rozgraniczone zostały różne formy zabytków. Wszystkie z nich podlegają ochronie bez względu na stan zachowania:
Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:
1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
2) sporządzanie, w ramach przyznanych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,
4) wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Inne uregulowania prawne dotyczące zabytków znajdują się także w następujących ustawach :
• Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (2020 r. poz. 293, ze zm);
• Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333);
• Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r., Dz. U., Nr 62, poz. 1219, ze zm.);

• Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55, ze zm.)
• Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. 2020 poz. 1990);
• Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2020 r. poz. 802, ze zm.);
• Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontaria - cie (t.j. Dz. U. z 2020 r. Poz. 1057);
• Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2021 r. poz. 247);
• Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902);
• Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479);
• Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164);
• Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. ustawa krajobrazowa (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, ze zm.) - ustawa nakłada na władze samorządowe nowe obowiązki w m. in w zakresie krajobrazu kulturowego i sporządzenia np. audytu krajobrazowego.

Świbna - układ ruralistyczny

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r. z uzupełnieniem na lata 2004-2020 nadal pozostaje dokumentem strategicznym w zakresie polityki kulturalnej państwa. Zakres Strategii został podporządkowany głównie regionom, jako podstawowym jednostkom podziału terytorialnego. Celem strategicznym dokumentu jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach. W strategii określono priorytety – m. in. zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe celem poprawy stanu zachowania zabytków, ich adaptację i rewitalizację.

W celu wdrożenia Strategii w dziedzinie ochrony zabytków opracowano programy operacyjne. Programem bezpośrednio dotyczącym ochrony zabytków jest program DZIEDZICTWO KULTUROWE, którego podstawowym celem jest: ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Program realizowany jest w ramach 4 priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, rozwój instytucji muzealnych, ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju, ochrona zabytków archeologicznych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą 2030 r.)

Została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. SOR jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. *Strategii Rozwoju Kraju 2020*. Jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. Zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego zostaną wsparte działaniami istotnymi dla sprawności gospodarki przestrzennej i planowania przestrzennego, w tym realizacją zasady wtórnego użytkowania przestrzeni w procesach inwestycyjnych.

Jednym z projektów strategicznych zaplanowanych w tym dokumencie jest- digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Projekt ten stanowi kontynuację procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu

zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami sporządzany jest na okres 4 lat, na podstawie art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków. Zgodnie z zapisami ww. ustawy *w krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji* (art. 85 ust. 1).

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. Program ten jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Głównym celem Krajowego programu jest s*tworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*, który realizowany będzie poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1:

Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, w tym zadania:
- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym, w tym zadania:
- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
-wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2:

Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym zadanie:
- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego, w tym zadanie:
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3:
Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, w tym kierunki działania:
1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości, w tym zadania:
- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnie- niem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytka- mi.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami, w tym zadanie:
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, której ustalenia są również istotne dla zagadnień ochrony zabytków oraz krajobrazu kulturowego. W dokumencie tym zakłada się rozwój bogactwa polskich regionów – miast i obszarów wiejskich – w oparciu o wykorzystanie wewnętrznych potencjałów polskiej przestrzeni – ich dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, potencjału gospodarczego, innowacyjnego oraz naukowego.

W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju określono cel strategiczny polityki przestrzennego zagospodarowania kraju: „Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie”. Osiąganie celu strategicznego musi się odbywać z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Strategia ta jest zbiorem wspólnych wartości, zasad współpracy rządu i samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju kraju i województw. Dokument ten określa systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej zarówno przez rząd wobec regionów, jak i wewnątrzregionalne. Odegra on w nadchodzących latach ważną rolę w procesie programowania środków publicznych, w tym funduszy unijnych.

W dokumencie przewidziano zwiększenie roli i odpowiedzialności samorządów lokalnych jako podmiotów decydujących o polityce rozwoju w skali lokalnej. Strategia tworzy warunki do większego angażowania się samorządów gminnych i powiatowych w realizację wspólnych projektów i we współpracę ponad granicami administracyjnymi.

Jedną z 7 zasad polityki regionalnej jest „Zrównoważone inwestowanie" – osiąganie możliwie jak najlepszych efektów przy jak najmniejszej presji na środowisko i przestrzeń oraz priorytetowe traktowanie przez samorządy zasady pierwszeństwa wtórnego użytkowania przestrzeni w procesach inwestycyjnych.

Głównym celem KSRR jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągania zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodu mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiąganiu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

W zakresie rozwoju kapitału społecznego wspierane będą m. in. działania polegające na promocji i kultywowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury, a także promocja turystyczna mająca na celu wzrost atrakcyjności turystycznej obszarów o wysokich walorach kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych.

Kościół w Budziechowie

4.2. Relacje Programu opieki nad zabytkami gminy Jasień z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu programu opieki nad zabytkami dla gminy Jasień omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024, Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego, Program Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego na lata 2018-2020.
- powiatowym: Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu żarskiego na lata 2021-2030 (projekt), Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Żarskiego na lata 2021 - 2024.

Program opieki nad zabytkami dla gminy jest w założeniu jego twórców zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa:

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024 przyjęty uchwałą nr XXXIII/454/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 21 czerwca 2021 r. Wojewódzki program opieki nad zabytkami stanowi element polityki samorządowej i w założeniu jego twórców służyć ma podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Ważnym jego celem jest także edukacja o dziedzictwie, a zarazem jego upowszechnianie i promowanie. Dokument ten stanowi kontynuację założeń programowych z lat 2009 – 2012, 2013 – 2016, 2017 – 2020.

W szczególności jego celem jest realizacja wizji „wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie". W programie określono cel strategiczny – zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego, a także cele priorytetowe:

Cel priorytetowy 1 - Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem;

Cel priorytetowy 2 - Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego;

Cel priorytetowy 3 - Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie;

Cel priorytetowy 4 - Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu.

Program opieki nad zabytkami opracowany dla województwa lubuskiego na najbliższe lata nie określa zadań odnoszących się bezpośrednio dla Gminy Jasień. Niemniej jednak w programie tym zwrócono uwagę, iż Parkukulturowy Grodzisko w Wicinie, jest jednym z dwóch parków kulturowych utworzonych dotychczas na terenie województwa lubskiego (obok Parku kulturowego Dolina Trzech Młynów w Bogdańcu).

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 stanowi najważniejszy dokument samorządu województwa, określający kierunki rozwoju regionalnego i wskazujący obszary szczególnej interwencji. W odniesieniu do zagadnień dziedzictwa kulturowego strategia kontynuuje wyznaczone w poprzedzającej ją strategii cele i kierunki. W opracowaniu podkreślono, iż *województwo lubuskie należy do obszarów bogatych w zabytki, dlatego istnieje potrzeba ich stałego wsparcia oraz większego inwestowania w infrastrukturę kulturalną*. Poza tym zauważono, że *należałoby się skoncentrować na popularyzacji dziedzictwa*

kulturowego i efektywniejszym wykorzystaniu go w ramach rozwoju turystyki kulturowej.

W jednym z celów strategicznych dokumentu - integracji przestrzennej regionu, wyznaczono cel operacyjny – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, a wśród kierunków interwencji, służących realizacji tego celu jest - odnowa i rewitalizacja wsi i małych miast, a także np. ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego, przyjęty w 2018 r. Dokument ten określa kierunek polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa. Wraz ze strategią rozwoju województwa stanowi on podstawę prowadzenia polityki rozwoju. Plan ma w założeniu warunkować korzystne przemiany rozwoju gospodarczego, wzrostu poziomu i jakości życia, konkurencyjności regionu z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. Plan stanowi ramy dla studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a także określa uwarunkowania i kierunki rozwoju województwa lubuskiego. Zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego są jednym z elementów branych pod uwagę przy planowaniu zagospodarowania przestrzennego województwa.

W planie określono następujące cele strategiczne i cele operacyjne powiązane z ochroną zabytków:

1 cel strategiczny - zrównoważony rozwój społeczny
cele operacyjne (m. in.):
- ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego oraz budowanie na nich tożsamości regionalnej (2.7):
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych (2.8.);

2 cel strategiczny - rozwój konkurencyjnej gospodarki
cele operacyjne (m. in.) - rozwój potencjału turystycznego województwa (3.12).

Wyznaczone w planie strategiczne cele rozwoju przestrzennego zostaną osiągnięte poprzez realizację szczegółowych kierunków rozwoju województwa lubuskiego, wyznaczonych dla poszczególnych stref tematycznych, w tym m. in. strefy przyrodniczej, społecznej, kulturowej.

W ramach systemu przyrodniczego wyznaczono kierunki polityki i zagospodarowania przestrzennego w tym: ochronę krajobrazu (kierunek 5). W celu realizacji tego kierunku ustalono następujące działania:

1. ochronę najcenniejszych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego
2. opracowanie audytu krajobrazowego.

Co warte jest podkreślenia - zwrócono również uwagę na aleje drzew, które stanowią istotny element kształtujący krajobraz kulturowy i jeśli nie zagrażają bezpieczeństwu ludzi i mienia powinny podlegać ochronie.

W ramach ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki wyznaczono kierunki polityki i zagospodarowania przestrzennego:

Kierunek 1. Zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych,

Kierunek 2. Kreowanie i ochrona spójnego oraz harmonijnego krajobrazu kulturowego,
Kierunek 3. Efektywne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim na cele turystyczne,
Kierunek 4. Kształtowanie tożsamości kulturowej,
Kierunek 5. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych.

W planie określono listę obiektów archeologicznych wskazanych do objęcia szczególną ochroną, ze względu na znaczenie ponadregionalne – wśród nich wskazano grodzisko łużyckie w Wicinie, położone na terenie gminy Jasień, datowane na VI w p.n.e. Natomiast w rozdziale poświęconym charakterystyce zabytków województwa lubuskiego wskazano, iż w 2017 r. na terenie gminy Jasień udokumentowano nowy zabytek archeologiczny – cmentarzysko kurhanowe.

W dokumencie planistycznym wyznaczono obszar ochrony krajobrazu kulturowego, w celu jego ochrony przed degradacją oraz w celu zrównoważonego rozwoju uwzględniającego kompleksowo walory krajobrazowe i kulturowe regionu. Gmina Jasień znalazła się w gronie 65 gmin zakwalifikowanych do tego obszaru.

Jednocześnie plan wskazuje na potrzebę udostępniania wybranych zabytkowych obiektów i miejsc związanych z elementami dziedzictwa kulturowego w systemie kulturowych szlaków tematycznych, w tym byłych obozów koncentracyjnych m. in. Gross-Rosen w celu upamiętnienia ich ofiar.

Ponadto w planie zagospodarowania przestrzennego uwzględniono planowane inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym (powiatowym, wojewódzkim i krajowym) na obszarze województwa lubuskiego, a wśród nich wskazano powstanie Centrum Naukowo Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie, przewidzianego w Kontrakcie Terytorialnym dla Województwa Lubuskiego. Poza tym gmina Jasień znalazła się wśród samorządów planujących realizację zadania pn.: Rozwój Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu w ramach Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego.

Program Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego na lata 2018-2020

Program ten jest dokumentem o charakterze wdrożeniowym, służącym wykonywaniu celów określonych w strategii rozwoju województwa i zakłada wspieranie działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury kultury, wzmocnienie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz ich promocji, wspieranie edukacji artystycznej w różnych formach. Jednym z celów strategicznych programu jest ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego.

W programie określono listę dziewięciu obszarów działań konkretyzujących cel strategiczny w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie lubuskim jako zespołu celów kierunkowych, związanych m. in. z rozpoznaniem i dokumentowaniem dziedzictwa kulturowego, inwentaryzacją i ewidencją zabytków kultury materialnej i niematerialnej, prowadzeniem prac badawczo-naukowych

związanych z dziedzictwem kulturowym województwa, popularyzowaniem wyników badań i wykorzystaniem ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych, rewaloryzacją materialnego dziedzictwa, podejmowaniem działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami, upowszechnianiem wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego, aktywizacją społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne, czy udostępnianiem dziedzictwa kulturowego poprzez realizację projektów mających na celu powstanie infrastruktury, umożliwiającej jego prezentację i promocję, digitalizację zasobów, w tym realizację kulturowych szlaków tematycznych.

Ponadto w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego znajdującego się w granicach administracyjnych gminy Jasień w jednym z celów strategicznych - *Wspieranie działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury kultury* wskazano utworzenie Centrum Naukowo-Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie. Planowane działanie dotyczy zabytku archeologicznego stanowiącego wyróżniającą się do dziś w krajobrazie kulturowym pozostałość grodu ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego, które zlokalizowane jest w pobliżu wsi Wicina, w północnej partii utworzonego przez Gminę Jasień w 2013 roku Parku Kulturowego Grodzisko w Wicinie.

Jak piszą twórcy ww. programu *aby przywrócić symboliczną wartość grodu podjęto działania mające na celu utworzenie Centrum Naukowo-Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie*. Planowanym zadaniem wyznaczonym dla Centrum w Wicinie będzie zarządzanie oraz działanie na rzecz rozwoju Parku Kulturowego Grodzisko w Wicinie, realizowanie i propagowanie działań wynikających z założeń Planu Ochrony Parku Kulturowego Grodzisko w Wicinie, a także rozpowszechnianie, propagowanie, wspieranie, upowszechnianie, promowanie i dokumentowanie wszelkiej działalności w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, muzealnictwa, badań naukowych, edukacji oraz turystyki. Realizacja tych zamierzeń miałaby na celu ciągłą ochronę grodziska, jego zachowanie w krajobrazie kulturowym jako trwałego elementu krajobrazu.

Dokumenty opracowane na poziomie powiatu:

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Żarskiego na lata 2021-2030 (projekt).

Strategia jest dokumentem planistycznym, wyznaczającym strategiczne cele i kluczowe kierunki działania oraz przewidywane instrumenty ich realizacji w rozwoju powiatu żarskiego na lata 2021 -2030. Główna wizja strategii to - powiat żarski w 2030 roku to region zrównoważonego i wszechstronnego rozwoju terenów miejskich i wiejskich, dbający o środowisko naturalne i ochronę dziedzictwa kulturowego.

W opracowaniu wskazano, że powiat żarski będąc jednym z największych w województwie lubuskim, należy do obszarów bogatych w zabytki, dlatego istnieje potrzeba ich stałego wsparcia oraz większego inwestowania w infrastrukturę kultural-

ną. Dostrzeżono potrzebę popularyzacji dziedzictwa kulturowego i efektywniejszego wykorzystania go w ramach rozwoju turystyki kulturowej.

Jako główne wyzwania stojące przed powiatem żarskim w perspektywie lat 2021-2030 wskazano m. in. na - poprawę stanu technicznego zabytkowych obiektów mieszkalnych, zespołów parkowych oraz zabytków przemysłu i techniki; upowszechnienie świadomości wartości jakości krajobrazu kulturowego; budzenie zainteresowań dotyczących dziedzictwa kulturowego oraz pozytywnego ruchu społecznego na rzecz jego ochrony, a także prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu.

W ramach cel operacyjnego – *rozwój potencjału turystycznego* przewidziano działania - rozwój szlaków turystycznych oraz kreowanie, wsparcie i realizacja działań z zakresu racjonalnego wykorzystywania i ochrony zasobów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego.

Natomiast w ramach celu operacyjnego - *zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego* ustalono następujące kierunki interwencji (działań) – poprawa dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów oraz ochrona i promocja cennych obiektów dziedzictwa kulturowego.

W odniesieniu do celu strategicznego – *integracji przestrzennej powiatu*, zaplanowano prowadzenie racjonalnego zagospodarowania przestrzennego w tym przestrzeganie ładu urbanistycznego i dbałość o zabytki, a także ochronę dziedzictwa i krajobrazu wiejskiego.

<u>Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Żarskiego na lata 2021-2024</u>

Program został przyjęty Uchwałą nr XXII/152/2021 Rady Powiatu Żarskiego z dnia 30 marca 2021 r. Stanowi on kontynuację programu opieki nad zabytkami na lata 2016-2020, który był pierwszym tego typu dokumentem strategicznym opracowanym przez powiat żarski. Aktualnie przyjęty program jest dokumentem, który określa politykę samorządu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami oraz dziedzictwa kulturowego znajdującego się w granicach administracyjnych powiatu żarskiego na lata 2021-2024. Obejmuje działania związane z inicjowaniem, koordynowaniem prac z dziedziny ochrony zabytków oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego.

Jako cel strategiczny programu określono - poprawę świadomości i dostępności dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu żarskiego. Realizacji celu strategicznego mają służyć cele priorytetowe oraz kierunki działań:

Cel priorytetowy 1 - Rewaloryzacja i ochrona dziedzictwa kulturowego

- współpraca z samorządami gminnymi na rzecz wspólnej polityki wobec dziedzictwa kulturowego;
- koordynacja działań na rzecz realizacji planowania strategicznego z uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego,

- poprawa jakości współpracy z właścicielami zabytków i organami ochrony za bytków,

- finansowanie ochrony zabytków - w tym aplikowanie o środki zewnętrzne

Cel priorytetowy 2 - Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego

- podjęcie współpracy z ośrodkami naukowymi województwa lubuskiego na rzecz włączenia lokalnego dziedzictwa kulturowego do działań naukowych i edukacyjnych,

- przygotowanie systemu informacji obejmujących zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu żarskiego,

- oznakowanie zabytków na terenie powiatu za pomocą "Błękitnej tarczy"

Cel priorytetowy 3 - Dziedzictwo kulturowe jako narzędzie budowania postaw społecznych

- realizacja programów edukacyjnych dla szkół,

- popularyzacja "dobrych praktyk" w zakresie działań wokół dziedzictwa kulturowego,

- współpraca z organizacjami pozarządowymi i społecznością lokalną w zakre sie ochrony i opieki nad zabytkami,

- popularyzacja społecznej opieki nad zabytkami,

- współpraca z instytucjami powiatowymi na rzecz zabytków.

W odniesieniu do zasobu zabytków z terenu gminy Jasień w powiatowym programie opieki nad zabytkami odnotowano, iż gmina ta jest jedyną spośród wszystkich dziesięciu gmin powiatu, która sporządziła gminny program opieki nad zabytkami na lata 2013-2016. Ponadto zauważono, iż zagadnienia ochrony zabytków znajdują się również w dokumentach dotyczących zagospodarowania przestrzennego gminy – t. j. w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego sołectw gminy, a także w strategii zrównoważonego rozwoju gminy miejsko-wiejskiej Jasień.

Dworzec kolejowy w Jasieniu

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Programu opieki nad zabytkami gminy Jasień z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy oraz innymi dokumentami

Zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego gminy Jasień występują również w niektórych dokumentach programowych gminy oraz w opracowaniach wyznaczających kierunki polityki przestrzennej gminy:

Strategia Rozwoju Gminy Jasień 2014-2020

Z dniem 1 stycznia 2021 r. strategia stała się dokumentem nieobowiązującym. Gmina Jasień podjęła z początkiem 2021 roku kroki w kierunku opracowania nowego dokumentu, gdyż jest on podstawowym dokumentem określającym pożądane kierunki rozwoju gminy. W dniu 8 kwietnia 2021 r. na sesji Rady Miejskiej w Jasieniu została podjęta uchwała nr XXIII/162/2021 Rady Miejskiej w Jasieniu w sprawie określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Gminy Jasień do 2030 roku. Mimo, iż strategia opracowana na lata 2014-2020 straciła ważność, zasadnym wydaje się zwrócenie uwagi na zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym, ujęte w tym dokumencie.

W strategi dokonano krótkiej charakterystyki zasobu zabytków z terenu gminy Jasień. W części dotyczącej historii obszaru opracowania pokrótce scharakteryzowano układy przestrzenne i historię wsi regionu.
W strategii zwrócono uwagę na potrzebę rozwóju turystyki w gminie Jasień, co wiąże się z zagadnieniem opieki nad zabytkami. Autorzy opracowania wskazują na potrzebę wprowadzania funkcji turystycznych do obiektów zabytkowych, przede wszystkim poprzez adaptację zespołów pałacowo – parkowych i zabudowań folwarcznych na hotele, zajazdy lub pensjonaty z towarzyszącymi im ośrodkami sportów związanymi np.: jeździectwem. Atrakcją turystyczną o znaczeniu ponadregionalnym miało się stać grodzisko w Wicinie, w związku z planowaną budową skansenu archeologicznego w tym miejscu wraz z niezbędną zabudową i infrastrukturą.
Jednym z celów strategicznych dokumentu jest - turystyka na bazie walorów kulturowych i przyrodniczych. W odniesieniu do rozwoju turystyki w połączeniu z ochroną dziedzictwa kulturowego określono następujące działania:
- realizację jednego z zadań strategicznych - to jest stworzenie oferty turystyczno – naukowej Parku Kulturowego „Grodzisko w Wicinie";
- utworzenie i zagospodarowanie regionalnego i transgranicznego szlaku o tematyce kulturowej (np.: związanego z Łużycami);
- ochronę zabytkowych układów przestrzennych i ruralistycznych poszczególnych miejscowości oraz zachowanie osi widokowych;
- rewitalizację zabytkowych dworów i pałaców;
- rewitalizację i zagospodarowanie zabytkowych parków;
- zorganizowanie środków finansowych na ochronę pozostałych obiektów zabytkowych (obiekty sakralne, zabudowania gospodarcze i mieszkalne, itp.).

<u>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Jasień 2018 (tekst ujednolicony z 2020 r.)</u>
Opracowanie to jest zmianą Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Jasień sporządzonego w 2012 roku. Celem opracowania z 2018 roku było sporządzenie dokumentu zawierającego uaktualnione dane na temat uwarunkowań i kierunków rozwoju poszczególnych funkcji gminy Jasień.
W studium uwzględniono wszystkie elementy zagospodarowania przestrzennego obszaru, opracowane w działach: rolnictwo, leśnictwo, przemysł, turystyka i rekreacja, mieszkalnictwo, usługi, infrastruktura techniczna i komunikacja. Zwrócono także uwagę na zagadnienia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz ustalono ogólne zasady przebudowy układu przestrzenno – funkcjonalnego.
W syntezie ustaleń studium w odniesieniu do poszczególnych funkcji zagadnienia ochrony zabytków odnajdujemy przy planowanym rozwoju funkcjonalnym np. dla funkcji mieszkaniowej – dla której zaleca się zachowanie rezerw terenowych pod rozwój tej funkcji we wszystkich podjednostkach osadniczych, podwyższenie jakości mieszkań komunalnych, uzupełnienie istniejącej zabudowy, przy zachowaniu wysokiej jakości architektury, spójnej z charakterem historycznej zabudowy łużyckiej. Natomiast dla funkcji turystycznej – zaleca się rozwój funkcji w oparciu o istniejące wa-

lory kulturowe i przyrodnicze, wprowadzanie funkcji turystycznych do obiektów cennych kulturowo (...).
Odnosząc się wprost do zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w syntezie studium wskazano, że ochroną obejmuje się Park Kulturowy „Grodzisko w Wicinie", obiekty i obszary zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa lubuskiego, obiekty, obszary i stanowiska archeologiczne wpisane do gminnej ewidencji zabytków, a także ustalono ochronę cennych układów urbanistycznego oraz ruralistycznych gminy.
Ponadto po raz kolejny na poziomie dokumentów strategicznych wskazano, iż ważnymi aspektami warunkującymi rozwój gminy są walory przyrodnicze oraz kulturowe, które sprzyjają rozwojowi turystyki. Warunkiem rozwoju tej dziedziny gospodarki jest prowadzenie działań mających na celu rewitalizację zabytków, utrzymywanie estetyki terenów zielonych oraz dbałość o stan środowiska naturalnego.
Jak zauważono w studium walory kulturowe chronione są również prawem miejscowym, poprzez ustanowienie stref ochrony konserwatorskiej w planach miejscowych. Na terenie gminy Jasień obejmują one:
- układ ruralistyczny wsi Wicina;
- dwie strefy ochrony ekspozycji układu ruralistycznego wsi Wicina;
- Park Kulturowy „Grodzisko w Wicinie";
- układ ruralistyczny wsi Zabłocie;
- strefę ochrony ekspozycji układu ruralistycznego wsi Zabłocie.

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020 Stowarzyszenia „Lokalna Grupa Działania - Grupa Łużycka" [2]
Dokument ten został opracowany przez Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania – Grupa Łużycka (LGD). Stowarzyszenie powstało w 2008 r., zrzesza ono gminy, organizacje pozarządowe, przedsiębiorców oraz lokalnych liderów. Działania grupy dotyczą siedmiu gmin powiatu żarskiego oraz dwóch gmin powiatu krośnieńskiego znajdujących się w południowej części województwa lubuskiego, w tym m. in. gminę miejsko-wiejską Jasień, a także niektóre sąsiadujące z nią gminy (gminę wiejską Lipinki Łużyckie, gminę miejsko-wiejską Lubsko, gminę wiejską Tuplice). Tereny gmin partnerskich stanowią zwarty układ terytorialny, mają zbliżony potencjał przestrzenny, wspólną historię i podobne uwarunkowania geograficzne.
Głównym celem LGD jest działanie na rzecz rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich. Zagadnienia dotyczące ochrony zabytków są istotnym elementem strategii, gdyż duże nadzieje na rozwój gmin partnerskich pokładane są w rozwoju turystki opartej na bogatych walorach przyrodniczych i kulturowych tych obszarów. Realizując swoje zadania, grupa wspiera inicjatywy w zakresie m. in. rozwoju infrastruktury rekreacyjnej, turystycznej i kulturalnej, zachowania lokalnego dziedzictwa, a także promocji obszaru.

2 Dokument stracił ważność z końcem 2020 r. Aktualnie Lokalna Grupa Działania – Grupa Łużycka jest w trakcie opracowywania nowej strategii rozwoju.

Jednym z wyznaczonych celów strategii jest - Wzrost inicjatyw ukierunkowanych na turystykę i dziedzictwo lokalne. Realizacji celu ogólnego mają służyć cele szczegółowe:
-wzmocnienie atrakcyjności turystycznej obszaru,
-remont, prace konserwatorsko-restauracyjne oraz rewitalizacja zabytków i obiektów związanych z dziedzictwem lokalnym oraz wspieranie inicjatyw związanych z dziedzictwem lokalnym.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Jasień na lata 2014-2020 [3]

Dokument ten stanowi wieloletni program działań o charakterze gospodarczym lub społecznym, dotyczący gospodarki przestrzennej i urządzeń technicznych, zmierzający do wyprowadzenia danego obszaru zdegradowanego z sytuacji kryzysowej oraz stworzenia warunków do jego dalszego rozwoju, realizowany przez różne podmioty, zgodnie z określonym harmonogramem czasowym i finansowany z różnych źródeł, opracowany, przyjęty i koordynowany przez gminę.
Zagadnienia dotyczące ochrony zabytków odnajdujemy w takich przedsięwzięciach rewitalizacyjnych jak choćby - aktywizacja społeczna przestrzeni wokół rynku [Jasienia] wraz z odnową techniczną przestrzeni publicznej (przedsięwzięcie 1); parki obszarem aktywności społecznej (przedsięwzięcie 2.) czy aktywizacja seniorów zamieszkujących obszar rewitalizacji wraz z zwiększeniem jakości opieki zdrowotnej i zagospodarowaniem pałacu [w Jasieniu] (przedsięwzięcie 5). Wszystkie ww. przedsięwzięcia związane są z miastem Jasień. Jednym z projektów rewitalizacyjnych zaplanowanych w ramach przedsięwzięcia 2. jest - zagospodarowanie górki Flöthera wraz z wieżą na potrzeby punktu widokowego oraz miejsca, w którym zostaną zorganizowane atrakcje dla mieszkańców oraz turystów, związane z charakterem wieży pełniącej rolę obronną (projekt rewitalizacyjny 2.1.). Natomiast jednym z projektów rewitalizacyjnych wskazanych dla realizacji przedsięwzięcia polegającego na aktywizacji seniorów jest - modernizacja pałacu wraz z dostosowaniem go na potrzeby osób wymagających wsparcia (projekt rewitalizacyjny 5.1.).
W programie wskazano trzy potencjały rewitalizacji obszarów zdegradowanych przeznaczonych do rewitalizacji: grodzisko w Wicinie, górka Flöthera oraz filia obozu Gross-Rosen.
Z planowanych działań rewitalizacyjnych najbliżej realizacji jest plan zagospodarowanie górki Flöthera wraz z wieżą na potrzeby punktu widokowego oraz miejsca, w którym zostaną zorganizowane atrakcje dla mieszkańców oraz turystów. Gmina posiada zatwierdzoną dokumentację na realizację tego zadania i jest w trakcie pozyskiwania zewnętrznych środków na ten cel.

3 Program stracił ważność z końcem 2020 r. Aktualnie gmina jest w trakcie opracowania nowego lokalnego programu rewitalizacji.

Jasień - układ urbanistyczny

5.2. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony zabytków

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282, ze zm.) formami ochrony zabytków są:
1) wpis do rejestru zabytków;
1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
2) uznanie za pomnik historii;
3) utworzenie parku kulturowego;
4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
Ochrona obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zbytków regulowana jest ustaleniami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa lubuskiego prowadzi Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Wpis do rejestru zabytku nieruchomego może nastąpić z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9 ust. 1). Przedmiotowego wpisu dokonuje wojewódzki konserwator zabytków wydając decyzję administracyjną. Ponadto do reje-

stru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2).
Na terenie miasta i gminy Jasień znajduje się 21 zabytków nieruchomych **wpisanych do rejestru zabytków**. Są to następujące zabytki nieruchome (lub zespoły zabytków), które zestawiono również w załączniku nr 1 do niniejszego *Programu*[4]:

Budziechów

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. fil. pw. św. Józefa Robotnika, 1768, nr rej.: 2698 z 12.04.1977
- dwór, nr rej.: 2699 z 12.04.1977

Golin

- szkoła (nr 2), k. XVIII, nr rej.: 2706 z 12.04.1977

Jabłoniec

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. fil. pw. św. Anny, ul. Młyńska 5, 1717-1719, nr rej: L-201/A z 12.04.1977

Jasień

- kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw. MB Różańcowej, XVIII, nr rej.: 475 z 20.05.1963 woj. lubuskie – pow. Żarski 131
- kaplica grobowa rodziny von Rabenau, na cmentarzu komunalnym, 1781, nr rej.: L- 785/A z 16.03.2018
- pałac, 1776-1780, nr rej.: 476 z 20.05.1963
- dom, ul. Jana Pawła II (d. Świerczewskiego) 3, pocz. XIX, nr rej.: 2726 z 12.07.1977 (nie istnieje - według danych WUOZ wpis jest weryfikowany).
- dom, ul. Jana Pawła II (d. Świerczewskiego) 9, pocz. XIX, nr rej.: 2727 z 12.04.1977
- dom, ul. Jana Pawła II (d. Świerczewskiego) 16, poł. XIX, nr rej.: L-539/A z 12.04.1977
- dom, ul. Kościuszki 3, nr rej.: 2353 z 11.07.1976
- zajazd, ob. dom, ul. Piątkowskiego 1, (d. Krótka 1), k. XVIII, nr rej.: 2724 z 12.07.1977
- dom, ul. Sienkiewicza 40, k. XVIII, nr rej.: 2725 z 12.07.1977 (wpis weryfikowany)
- część podziemna domu, pl. Wolności 16, XVIII, nr rej.: 1322 z 28.09.1964
- dom, pl. Wolności obecnie 19 (dawniej 17), XVIII, nr rej.: 1323 z 28.09.1964

Jasionna

- zespół pałacowy i folwarczny , nr rej.: L-662/A z 20.05.1963 i z 1.06.2015 :
- pałac, 1754
- park, XVIII, XIX
- folwark :
- relikty budynków z przejazdem bramnym, 1767, poł. XIX, XX
- budynek mieszkalno-gospodarczy, XVIII, XIX
- stodoła z chłodnią na mleko, poł. XIX - chlew, XVIII, 2 poł. XIX

4 Według danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze/dalej WUOZ z 05.2021 oraz danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa/dalej NID (stan na dzień 31.03.2021), dostępnych na portalu internetowym: https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/, dostęp w dniu 03.05.2021. W wykazach są rozbieżności. WUOZ jest w trakcie weryfikacji rejestru zabytków.

- dom w zagrodzie nr 17, drewn., 2 poł. XVIII, XIX, nr rej.: 317 z 2.05.1961

Jurzyn

- dom (chata) nr 21, drewn., XVIII/XIX, nr rej.: 1326 z 28.09.1964 (przeniesiony → skansen w Ochli)

Świbna

- dwór, nr rej.: 2066 z 30.03.1971
- spichlerz, nr rej.: jw.

Wicina

- kościół ewangelicki, ob. rzym. kat. par. pw. Najświętszego Serca Jezusa, 1862-65, nr rej.: L-188/A z 30.12.2005

Zabłocie

- leśniczówka, pocz. XIX, nr rej.: 1324 z 28.09.1964 i z 15.12.1999

Na terenie gminy Jasień występuje niewielka ilość **zabytków ruchomych** objętych ochroną prawną na podstawie wpisu do rejestru zabytków. Są to zabytki sakralne związane z wyposażeniem kościołów, zabytki sepulkralne – płyty epitafijne upamiętniające zmarłych oraz inne:

Jasień

➢ elementy wystroju i wyposażenia w kościele parafialnym p.w. Matki Boskiej Różańcowej w Jasieniu:

1) płyta epitafijna Zofii Augusty von Rabenau,
2) polichromowany strop drewniany ze sceną Wniebowstąpienia Chrystusa w otoczeniu ośmiu scen pasyjnych: "Zwiastowanie", "Boże Narodzenie", "Chrzest w Jordanie", "Ostatnia Wieczerza", "Modlitwa w Ogrójcu", "Ukrzyżowanie", "Zdjęcie z krzyża", "Zesłanie Ducha Świętego",
3) prospekt organowy,
4) tablica z herbem miasta Jasień z tablicą inskrypcyjną na zewnętrznej ścianie kościoła,
5) krzyż pokutny przy cokole elewacji południowej kościoła

➢ cztery nagrobki członków rodziny von Rabenau znajdujące się w kaplicy grobowej na cmentarzu komunalnym w Jasieniu:

1) nagrobek Emilie Therese von Rabenau z d. Francois,
2) nagrobek Juliusa Balthasara von Rabenau,
3) nagrobek Wilhelma Augusta Eduarda von Rabenau i Heinricha Ludwiga,
4) nagrobek rodzeństwa von Rabenau: Hedwig (zm. 1861) Arthura (zm. 1864) i Louisa (zm. 1864)

Wicina

➢ płyta nagrobna pastora Andreasa Schmidt, zmarłego 31 grudnia 1734 r. umieszczona przy północno-wschodniej elewacji prezbiterium kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wicinie.

Płyta nagrobna pastora Andreasa Schmidt, przy kościele w Wicinie

Na terenie gminy Jasień nie występują natomiast zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa, obejmującej zabytki ruchome, o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, jak również zabytki uznane za pomnik historii.

Jedną z form ochrony zabytków określoną w ustawie o ochronie zabytków jest także utworzenie **parku kulturowego**. Celem tworzenia parków kulturowych jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Ta forma ochrony zabytków jest jedyną przewidzianą w ustawie uzależnioną od inicjatywy jednostki samorządu terytorialnego. W województwie lubuskim utworzono dotychczas dwa parki kulturowe -w 2006 r. Park kulturowy Dolina Trzech Młynów w Bogdańcu oraz w 2013 r. - Park kulturowy Grodzisko w Wicinie. Z pewnością grodzisko w Wicinie jest jednocześnie zabytkiem o najwyższym znaczeniu dla gminy, o wyjątkowych walorach zabytkowych, z którym związane są plany dalszego rozwoju gminy. Celem utworzenia Parku jest ochrona, zachowanie i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Jasień poprzez zachowanie tego dziedzictwa dla przy-

szłych pokoleń. Istotna jest także popularyzacja wiedzy na jego temat wśród współczesnych.
Grodzisko w Wicinie zostało wzniesione przez ludność kultury łużyckiej, we wczesnej epoce żelaza, w tzw. okresie halsztackim (pomiędzy 700, a 450 lat p.n.e.). Relikty założenia obronnego są jednym z najcenniejszych zabytków archeologicznych na terenie Polski. Park Kulturowy obejmuje kompleks kilku stanowisk archeologicznych w Wicinie: grodzisko (nr I – AZP 65-10/1) i trzy osady przygrodowe (nr II – AZP 65-10/2; IV – AZP 65-10/4; V – AZP 65-10/5) i zajmuje obszar o powierzchni 35,7 ha. Grodzisko zlokalizowane jest w jego północnej części. Do chwili obecnej grodzisko zachowało się w stosunkowo dobrym stanie. Najbardziej czytelnym elementem grodziska jest wał obronny, który zachował się na całej długości (górne partie wału zostały w różnym stopniu zniwelowane w trakcie prac rolnych, prowadzonych tu od poł. XIX wieku).
Do zarządzania Parkiem powołana została Fundacja Parku Kulturowego Grodzisko w Wicinie, która będzie zarządzała Centrum Naukowo – Badawczo – Edukacyjno – Turystycznym Grodzisko w Wicinie. Budowa i utworzenie Centrum umożliwi społeczeństwu poznanie osiągnięć ludności kultury łużyckiej. Podstawowym warunkiem powodzenia tego przedsięwzięcia jest zachowanie grodziska w nienaruszonym stanie. Powstanie Parku i Centrum stwarza szanse rozwoju dla Wiciny, gminy i Jasienia oraz ich mieszkańców, a jako obszar o wysokich walorach kulturowych jest szansą na zwiększenie potencjału turystycznego województwa lubuskiego.

Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego również stanowi formę ochrony zabytków określoną w ustawie o ochronie zabytków. Na terenie gminy Jasień zasady ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków określone zostały w następujących aktach miejscowego prawa:

- w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dla obrębu ewidencyjnego **Wicina** przyjętym Uchwałą nr XXXV/318/14 Rady Miejskiej w Jasieniu z dnia 15 maja 2014 r. https://mpzp.igeomap.pl/doc/zary/jasien/04.pdf

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków, ustalono:
1) ochronę i zachowanie historycznej formy architektonicznej i substancji budowlanej obiektów, w tym: planu, bryły, wysokości, geometrii dachu, rodzaju pokrycia dachu, historycznej kompozycji elewacji, wystroju i wyposażenia oraz rodzaju materiału, formy architektonicznej oraz kształtów stolarki okiennej i drzwiowej;
2) zachowanie detalu architektonicznego i materiału elewacji oraz zasad historycznych podziałów elewacji;
3) zachowanie zasady zagospodarowania posesji;
4) zakaz stosowania blachy dachówkopodobnej, trapezowej i falistej, paneli PCV, materiału typu siding;
5) zakazuje się ocieplania z zewnątrz obiektów o elewacjach wykonanych z cegły licowej lub ozdobionych detalami architektonicznymi;

6) zakaz lokalizacji elementów technicznego wyposażenia budynków na elewacjach eksponowanych od dróg.
W planie miejscowym określono również, że dla stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków oraz ich sąsiedztwa, obowiązują wymogi wynikające z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Natomiast dla stanowiska archeologicznego nr 1, wpisanego do rejestru zabytków nr wpisu L-6/C wraz z otoczeniem ustalono nakaz zachowania dotychczasowego sposobu zagospodarowania terenu. Ponadto na obszarze planu ustalono ochronę konserwatorską dla układu ruralistycznego wsi, wskazując różnego rodzaju obostrzenia służące jego ochronie, a także ustalono dwie strefy ochrony ekspozycji układu ruralistycznego wsi. Celem ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego dla całego obszaru objętego planem ustalono również zasady zagospodarowania przestrzennego, np. realizację zabudowy nawiązującej do lokalnej tradycji architektonicznej w zakresie skali, bryły budynków, dachów, akcentów i detali architektonicznych.

- w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dla południowej części obrębu ewidencyjnego **Zabłocie** przyjętym Uchwałą nr XXXVIII/202/2017 Rady Miejskiej w Jasieniu z dnia 31 sierpnia 2017 r.

https://mpzp.igeomap.pl/doc/zary/jasien/005.pdf

W ww. akcie miejscowego prawa ustalono następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków odnoszące się do budynków figurujących w wykazie zabytków (wskazanych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków), objętych ochroną na mocy planu:
1) zachowanie gabarytów budynków, kształtu dachu, rodzaju pokrycia dachu, wystroju architektonicznego elewacji oraz rodzaju materiału, formy architektonicznej oraz kształtów stolarki okiennej i drzwiowej,
2) zachowanie detalu architektonicznego i materiału elewacji,
3) zachowanie zasady zagospodarowania posesji,
4) zachowanie historycznej kompozycji obiektów ze szczególnym uwzględnieniem cech charakterystycznych obiektu, z dopuszczeniem przekształceń mających na celu dostosowanie obiektu do pełnionych funkcji,
e) zakaz docieplania budynków od zewnątrz, celem ochrony wystroju architektonicznego,
f) zakaz lokalizacji elementów technicznego wyposażenia budynków na elewacjach eksponowanych od dróg;
Ochroną w planie objęto również stanowiska archeologiczne, układ ruralistyczny wsi, a także ustalono strefę ochrony ekspozycji układu ruralistycznego wsi.
- w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w rejonie ulic: Okrzei, Ogrodowej, Tartacznej, Budowlanych i Żytniej w **Jasieniu** przyjętym Uchwałą nr XXXV/317/14 Rady Miejskiej w Jasieniu z dnia 15 maja 2014 r. https://mpzp.igeomap.pl/doc/zary/jasien/03.pdf
Na terenie miasta Jasień dla wybranych obszarów nadal obowiązuje również miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego przyjęty Uchwałą nr XIII/93/99 Rady Miejskiej w Jasieniu z dnia 30 grudnia 1999 r. w sprawie ustalenia zmiany miejscowe-

go planu zagospodarowania miasta Jasień. W planie tym znajdują się zapisy dotyczące zabytku wpisanego do rejestru – pałacu w Jasieniu, dla którego ustalono funkcję z przeznaczeniem na działalność hotelarską, gastronomiczną i handlowo-usługową lub administracyjną. W planie wskazano, iż adaptacja zabytku, a także zagospodarowanie wokół niego ma się odbyć zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi.
Warto nadmienić iż gmina Jasień jest w trakcie opracowywania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miasta Jasień. Z uwagi na duże nasycenie zabytkami tkanki miejskiej Jasienia ustalenia ochrony dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego w akcie miejscowego prawa będą miały istotny wpływ na charakter polityki ochrony zabytków w najważniejszym ośrodku gminy jakim jest miasto Jasień. Gmina skorzystała z funduszy unijnych w celu wypracowania wraz z mieszkańcami Jasienia wspólnych rozwiązań zagospodarowania przestrzennego miasta Jasień i utworzenia deptaku na pl. Wolności, w ramach realizacji projektu „Nasza przestrzeń III – konsultacje społeczne dokumentów planistycznych na wsi i w małych miastach". Partnerem projektu była Fundacji Wspomagania Wsi stosująca nowoczesne podejście do wprowadzania zmian w zagospodarowaniu przestrzeni publicznej, tj. metodę prototypownia zmian poprzez badania transportowe, konsultacje społeczne, testowanie, spotkania, rozmowy, mediacje.

Pałac w Świbnej

5.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Poza zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków, drugim istotnym zbiorem obiektów zabytkowych jest gminna ewidencja zabytków (GEZ), do prowadzenia której zobowiązany jest burmistrz miasta Jasień, na podstawie art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. GEZ prowadzony jest w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r., Nr 113 poz. 661), a także Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U z 2019, poz. 1886).

Zgodnie z ww. rozporządzeniami GEZ jest zbiorem kart adresowych, z których każda określa zabytek nieruchomy, miejsce jego położenia, historię i opis wartości, stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji. Istotną zmianą wprowadzoną w ww. rozporządzeniu jest obowiązek informowania przez organy ochrony zabytków właścicieli lub posiadaczy zabytków o następujących czynnościach:

- o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków (albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej),

- o włączeniu tej karty,
- o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku,
- o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty.

Te same obowiązki dotyczą burmistrza prowadzącego gminną ewidencję zabytków. Wprowadzenie obowiązku informacyjnego może przyczynić się do wzrostu świadomości społeczeństwa dotyczącego zasobu dziedzictwa kulturowego, a także powinno pozytywnie wpłynąć na relacje społeczeństwa z organami ochrony zabytków. Co warte podkreślenia - ujęcie zabytku nieruchomego w ewidencji nie jest bezpośrednią formą ochrony konserwatorskiej, stanowi jednak wraz z zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków podstawę do uwzględnienia ochrony zasobu w formie zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego a także w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, ta-blic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń (art. 19). Ewidencja zabytków jest podsta-wą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21). Co wymaga podkreślenia zbiór zabytków ujętych w ewidencji jest zabiorem otwartym i jest na bieżąco aktualizowany. Zabytek nieruchomy ujęty w gminnej ewidencji zabytków może być z niej wyłączony, po wcześniejszym wyłączeniu tego zabytku z wykazu zabytków wskazanych do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Gmina Jasień opracowała w roku 2013 karty adresowe zabytków wskazanych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, na podstawie wykazu zabytków przekazanego przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 2010[5]. Opracowano około 400 kart adresowych zabytków.

W wykazie wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się aktualnie 481 zabytków, z czego 21 wpisanych jest do rejestru zabytków województwa lubuskiego[6]. Wśród obiektów zabytkowych najliczniejszą grupę stanowią budynki mieszkalne. Licznie reprezentowane są także obiekty gospodarcze (stajnie, stodoły, obory, spichlerze, chlewnie, kurniki, magazyny, młyny, itp.). Rzadziej występują obiekty sakralne (kościoły wraz z otoczeniem, kaplice, kapliczki, plebanie, cmentarze) oraz obiekty użyteczności publicznej (obiekty szkolne, poczty, dawne zajazdy, remizy strażackie, budynki administracyjne, itp.), a także obiekty techniczne i inne (wieże ciśnień, stacje transformatorowe, ogrodzenia, bramy, mosty, itp.). Ponadto w wojewódzkiej ewidencji zabytków ujęte są układy ruralistyczne miejscowości Budziechów, Mirowice, Świbna, Wicina, Zabłocie oraz układ urbanistyczny miasta Jasień. W ewidencji ujęte są także nieliczne zabytki rezydencjonalne – dwór w Budziechowie oraz pałace – w Jasieniu, Jasionnej

5 Aktualnie trwają prace nad opracowaniem brakujących 6 kart adresowych, które wymagały uzupełnienia. Wówczas Burmistrz Jasienia będzie mógł przyjąć gminną ewidencję zabytków zarządzeniem.

6 Według danych WUOZ z 05.2021.

Kościół w Wicinie

oraz Świbnej, będące najważniejszymi elementami założeń pałacowo-folwarcznych w tych miejscowościach. Wykaz wojewódzkiej ewidencji zabytków znajduje się w załączniku nr 2 do niniejszego *Programu*.

6. Charakterystyka zasobu

6.1. Położenie oraz zarys historii obszaru gminy

Gmina miejsko – wiejska Jasień położona jest w południowo – zachodniej części województwa lubuskiego. Powierzchnia gminy wynosi 127 km². Region charakteryzuje się znacznym zalesieniem. Lasy i grunty leśne stanowią 54,94 % powierzchni gminy. Najwyżej położone rejony gminy znajdują się w jej południowo – zachodniej części, z kulminacją na wzniesieniu Góry Owczej o wysokości 166,5 m n.p.m. (na południe od wsi Bronice przy granicy z gminą Tuplice), zaś najniżej usytuowany jest obszar położony w północnej części gminy wzdłuż koryta rzeki Lubszy (75 m n.p.m.)

przy granicy z gminą Lubsko. Obszar gminy Jasień należy w całości do dorzecza rzeki Odry, w obrębie zlewni rzeki Nysy Łużyckiej. Przez centralną część gminy przepływa rzeka Lubsza, prawobrzeżny dopływ Nysy Łużyckiej.

Po wdrożeniu reformy administracyjnej, od 1 stycznia 1999 roku gmina miejsko – wiejska Jasień wchodzi w skład województwa lubuskiego oraz powiatu żarskiego. Graniczy z gminami: Lubsko – od północy, Nowogród Bobrzański – od północnego – wschodu, Żary (gmina wiejska) – od południowego – wschodu, Lipinki Łużyckie – od południa, Tuplice – od zachodu. Gminnym centrum administracyjnym jest położone w jej centralnej części miasto Jasień. Ponadto w skład gminy wchodzi 17 sołectw. Należą do nich: Bieszków, Bronice, Budziechów, Golin, Guzów, Jabłoniec, Jasionna, Jurzyn, Jaryszów, Mirkowice, Lisia Góra, Lipsk Żarski, Roztoki, Świbna, Wicina, Zabłocie i Zieleniec.

Gmina posiada korzystne położenie, na co wpływ mają szczególnie walory krajobrazowe i przyrodnicze oraz bezpośrednia bliskość do większych miast południowej części województwa lubuskiego (Zielona Góra, Żagań, Żary), przez które przebiegają ważne szlaki transportowe i komunikacyjne.

Teren gminy Jasień położony jest we wschodniej części historycznych Dolnych Łużyc, krainy od wieków zamieszkałej przez Serbołużyczan, o bardzo złożonej historii. Zanim jednak na terenie tym pojawili się Serbołużyczanie, względnie gęste zasiedlenie istniało tutaj już w czasach pradziejowych. Świadczą o tym liczne stanowiska archeologiczne, ze wspomnianym już grodem kultury łużyckiej w Wicinie na czele.

Sięgając do początków historii krainy historycznej Łużyce, należy przypomnieć, że kiedy w X wieku trwał podbój ziem Słowian Połabskich przez królów niemieckich, w 937 r. utworzyli oni Marchię Wschodnią. W 965 r. w wyniku podziału Marchii Wschodniej powstała Marchia Łużycka, która w roku 1002 tymczasowo znalazła się we władaniu polskim, w wyniku podbojów Bolesława Chrobrego, co zostało usankcjonowane pokojem w Budziszynie w 1018 r. Następnie podczas kryzysu państwa polskiego w 1031 r. kraina ta ponownie znalazła się w obrębie wpływów niemieckich. Od tego czasu obszar ten, leżący przy pograniczu łużycko-śląskim wielokrotnie zmieniał swoją przynależność państwową. Początkowo znajdował się we władaniu rodu Wettynów, którzy następnie odsprzedali go w 1303 r. brandenburskim Askańczykom, od których w 1367 r. odkupił go czeski ród Luksemburgów. W okresie od 1364 do 1370 wschodnia część Łużyc była we władaniu księcia piastowskiego Bolka Świdnickiego.

Od XIV w. duża część obszaru gminy przypisana była do dominium Żarskich Dewinów, a później drogą dziedziczenia do państwa stanowego Żary-Trzebiel pod panowaniem Bibersteinów (1355 – 1551). W rejestrze ziemskich dóbr Żarskich z 1381 wymienione są niemal wszystkie wsie - 20 - w obecnej gminie, bez Bronic, Jasionnej i Jurzyna i z wyłączeniem Jasienia, który należał do Wiedebachów z Biecza.

W XV wieku Dolne Łużyce wraz z całym państwem stanowym Żary przechodziły częste zmiany zależności politycznej. W latach 1448 -1462 należały przejściowo do margrabiego brandenburskiego Fryderyka II Hohenzolerna. W roku 1462 Jerzy z Pobiebradu zmusił Fryderyka do zwrotu Łużyc (z wyłączeniem Chociebuża z okolicą). W latach 1469-1490 Łużyce oderwane zostały od Czech przez Macieja Korwina. Na-

stępnie znalazły się ponownie pod berłem czeskim Władysława Jagiellończyka (1490-1516) i Ludwika (1516-1526). W XV wieku pojawia się po raz pierwszy określenie Dolnych Łużyc.

Aż do 1635 r. region Dolnych Łużyc wraz z Górnymi Łużycami stanowił jeden z czterech głównych krajów Korony Czeskiej i wraz z nią znalazł się w 1526 r. we władaniu Habsburgów. W okresie reformacji teren ten jako jedyny kraj będący we władaniu habsburskim przeszedł całkowicie na luteranizm i mimo próby rekatolizacji przez cesarza Ferdynanda I pozostał protestancki. W trakcie wojny trzydziestoletniej Dolne Łużyce początkowo stały na uboczu, jednak w dalszych jej etapach zostały znacząco zniszczone przez wojska szwedzkie. Po pokoju w Pradze w 1635 r. Łużyce oddane zostały Saksonii, jako czeskie lenno Wettynów i aż do roku 1815 kraina ta (z wyjątkiem okręgu chociebuskiego i „półwyspu" lubskiego) należała do saskich Wettynów. W latach 1697-1763 Dolne Łużyce znalazły się pod panowaniem elektora saskiego Fryderyka Augusta I, który znany jest jako August II Mocny, a następnie Augusta III Sasa. Był to okres, kiedy Saksonia i Polska połączone były unią personalną, a Dolne Łużyce stały się ziemią łączącą oba państwa. W okresie tym wzrosło znaczenie omawianego regionu na arenie politycznej.

Za panowania Napoleona Łużyce w całości znalazły się w granicach Saksonii. Na kongresie wiedeńskim w 1814 r. zdecydowano jednakże o przekazaniu całych Dolnych Łużyc do Pruskiej prowincji Brandenburgia, a od 1871 całe Łużyce znalazły się w obrębie zjednoczonych Niemiec.

Era industrialna, jaka nastąpiła na przełomie XVIII i XIX wieku, pozwoliła na szybki rozwój przemysłu w tym okręgu. Powstała duża sieć zakładów włókienniczych, głównie na terenach Lubska i Jasienia. W szybkim tempie rozwinął się przemysł maszynowy ceramiczny, zastępując mało wydajne manufaktury. Duże pokłady surowca niezbędnego do produkcji cegieł, dachówek, kafli, dały możliwości rozwoju na większą skalę. Powstały cegielnie w Jasieniu, Chwaliszowicach,Tuplicach, Mierkowie, Łęknicy i Lubsku, które dawały zatrudnienie sporej rzeszy mieszkańców i utrzymanie ich rodzinom. Rozwój przemysłu spowodował gwałtowny przyrost ludności w Jasieniu i w okolicznych wsiach. Dla rozwoju przemysłu istotna była także budowa połączenia kolejowego, co nastąpiło w 1846 roku, kiedy przez gminę przeprowadzono linię kolejową Żary – Lubsko. Był to odcinek Magistrali Marchijsko-Dolnośląskiej łączącej Wrocław z Berlinem. W 1876 roku połączono natomiast koleją odcinek Jasień –Bieniów.

W okresie II wojny światowej, od 1940 roku zaczęto przywozić w te rejony polskich jeńców wojennych, których zatrudniano w charakterze robotników przymusowych w majątkach niektórych wsi. W końcu 1943 roku w Jasieniu zbudowano obóz pracy, który w okresie od września 1944 do 12 II 1945 przekształcono w filię obozu koncentracyjnego „Gross Rosen". Więźniowie pracowali w fabryce maszyn rolniczych przystosowanej do produkcji elementów i zespołów dla niemieckiego lotnictwa wojskowego dla zakładów lotniczych Focke-Wulf.

Po 1945 r. na terenie gminy Jasień wytworzył się swoisty konglomerat kulturowy, stanowiący do dziś o wyjątkowej tożsamości regionu. Ludność osadniczą stanowili

przede wszystkim repatrianci ze wschodu, z terenów typowo rolniczych. Wśród pierwszych osadników, którzy pojawili się na tym obszarze zaraz po wojnie, znaleźli się także byli robotnicy przymusowymi powracający z Niemiec. Nowi mieszkańcy tych ziem musieli dostosować się do istniejących realiów, gdzie podstawą gospodarki był rozwinięty przemysł. Przejście z rolnictwa do przemysłu było dla wielu niełatwym momentem w powojennej rzeczywistości.
Od 1945 do 1950 roku Jasień wchodził w skład województwa wrocławskiego. W wyniku zmian podziału administracyjnego, jakie miały miejsce w roku 1950, kiedy utworzono województwo zielonogórskie, nastąpił też nowy podział powiatów. Obszar dzisiejszej gminy Jasień został włączony do nowo utworzonego powiatu Lubsko. Kolejne zmiany nastąpiły w 1975 r., kiedy to zlikwidowano powiaty. Z 17 wsi sołeckich i miasta Jasień utworzono gminę i powołano jej pierwszego naczelnika. Trudnym momentem dla mieszkańców gminy Jasień było dostosowanie się do nowych wyzwań, które nastały z chwilą transformacji ustrojowych w latach 90-tych XX wieku oraz likwidacji kluczowych gałęzi przemysłu lekkiego w regionie.
Wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku otworzyło przed gminą Jasień nowe możliwości autopromocji, związane z polityką regionalną struktur europejskich i wspieraniem rozwoju lokalnych społeczności, poprzez działania i inwestycje w dziedzinie ochrony zabytków i szeroko rozumianym obszarze ochrony dziedzictwa.

Przepust kolejowy w Jasieniu

6.2. Krajobraz kulturowy

Zgodnie z definicją ustawową krajobraz kulturowy jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Charakter krajobrazu, obok cech środowiska przyrodniczego, jest określany materialnym dziedzictwem kultury w postaci architektury sakralnej, rezydencjonalnej, obronnej, mieszkalnej, użyteczności publicznej, a także cmentarzy, zieleni komponowanej oraz dziedzictwa archeologicznego. Składnikami tworzącymi krajobraz kulturowy są również takie elementy jak szlaki drogowe, kolejowe, aleje drzew, rolnictwo oraz przemysł wpływające na obecne przemiany i formy krajobrazu, a także kompleksy leśne, które są szczególnie zauważalne na terenie omawianego regionu.

Krajobraz kulturowy gminy Jasień tworzą przede wszystkim niewielkie wsie położone malowniczo wśród lasów i pól. Krajobraz ten ukształtowany został w realiach pogranicza, w wyniku przenikania się wpływów różnorodnych kultur i tradycji. Najstarszymi jego elementami są stanowiska archeologiczne o własnych formach tereno-

wych, takie jak grodziska, wały, czy kurhany. W okresie średniowiecza kolonizacja na prawie niemieckim spowodowała procesy kształtowania układów przestrzennych wsi. Ich zabudowa, w obecnym kształcie, jest wynikiem wielowiekowych przekształceń. Dzisiejszy krajobraz kulturowy gminy Jasień w większości kształtuje zabudowa XIX i XX - wieczna, głównie mieszkalna i zagrodowa zlokalizowana w niewielkich miejscowościach. Warto nadmienić, iż krajobraz kulturowy gminy Jasień w niewielkim stopniu uległ zniszczeniom w wyniku działań II wojny światowej, przez co wsie w regionie zachowały w dużej mierze oryginalną historyczną zabudowę, co niewątpliwie stanowi ich walor.

Charakterystycznym elementem kształtującym krajobraz kulturowy gminy Jasień są występujące na terenach dawnego państwa pruskiego aleje drzew liściastych. Najczęściej spotykanymi gatunkami są lipy, dęby, klony i kasztanowce. Warto podkreślić, że historyczne aleje przydrożne są nie tylko cennym elementem przyrodniczym, ale też harmonijnie łączą krajobraz kulturowy stworzony przez człowieka z krajobrazem naturalnym stworzonym przez naturę. Aleje i szpalery drzew występują w obrębie wsi, często w powiązaniu przestrzennym z zespołami folwarcznymi. W XVIII w. i na początku XIX w. drzewa powszechnie sadzano wzdłuż dróg łączących sąsiadujące ze sobą miejscowości, wzdłuż szlaków kolejowych, dróg wodnych i kanałów melioracyjnych. Niestety wiele z zabytkowych alei systematycznie znika z pejzażu tych ziem, a istniejące nie są należycie pielęgnowane i chronione. Do najcenniejszych na terenie gminy Jasień należy aleja kasztanowców w Jabłońcu prowadząca do dawnego młyna nad rzeką Lubszą, fragment drogi wiejskiej łączącej teren zespołu pałacowo-folwarcznego ze wsią Świbna oraz szpaler lipowo-dębowy podkreślający oś głównej drogi z Jasienia do Wiciny. Żadna z tych alei nie została dotychczas ujęta w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków, jak również nie została wpisana do rejestru zabytków.

6.3. Zabytki nieruchome

Do najcenniejszych zabytków nieruchomych gminy Jasień należą obiekty rezydencjonalne, obiekty sakralne, a także układy ruralistyczne oraz układ urbanistyczny Jasienia. Na terenie gminy zachowały się zróżnicowane pod względem funkcji przykłady architektury reprezentującej odmienne style architektoniczne. Są to obiekty zabytkowe o różnej randze. Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy są przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków. Cenne są również inne zabytki, które nie są objęte ochroną prawną, lecz ujęte są ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 6 ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: a) krajobrazami kulturowymi, b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, c) dziełami architektury i budownictwa, d) dziełami budownictwa obronnego, e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, f) cmentarzami, g) parkami,

ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Układy urbanistyczne i ruralistyczne

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Opieka nad nimi powinna zmierzać do zachowania i uczytelnienia historycznych układów przestrzennych oraz do utrzymania głównych elementów tworzących go obiektów, a także przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych i układów zieleni zabytkowej. Należałoby także dążyć do zachowania historycznych podziałów własnościowych i sposobu zagospodarowania działek siedliskowych.

Na terenie gminy wykształcił się jeden układ urbanistyczny - w mieście Jasień, który pochodzi z czasów nowożytnych. Średniowieczną metrykę (XIII i XIV – wieczną), posiadają natomiast miejscowości Bieszków, Budziechów, Bronice, Golin, Guzów, Jabłoniec, Jaryszów, Jasionna, Jurzyn, Lipsk Żarski, Lisia Góra, Mirkowice, Roztoki, Świbna, Wicina, Zabłocie, Zieleniec. Niemal we wszystkich z ww. miejscowości zachowały się czytelne układy ruralistyczne, niektóre cenne historycznie i w większości z zachowanym zasobem historycznej zabudowy. Tylko niektóre z nich ujęte są w ewidencji konserwatorskiej. Do XIII wieku były to niewielkie osady. Następnie w rezultacie programowych działań, nastąpiła komasacja gruntów i nadanie wsiom nowych planów. Niektóre wsie, tworzące już w XII wieku skupiska kilku gospodarstw rodzinnych, nie zostały poddane reformie przestrzennej i pozostały w układzie amorficznym, przekształconym w nowszych czasach w wielodrożnice jak np. wieś Guzów, Lipsk Żarski, Lisia Góra. Najwięcej wsi otrzymało natomiast układ ulicowy - Bieszków, Bronice, Jasień, Mirkowice, Roztoki, Wicina, Zabłocie, Zieleniec; trzy ulicowo – placowy - Golin, Jurzyn, Świbna; dwie owalnicowy - Budziechów, Jabłoniec oraz jedna rzędowy - Jaryszów.

Nieodłącznym elementem układów ruralistycznych lubuskich wsi pozostają dominanty w postaci obiektów sakralnych (Budziechów, Jabłoniec, Wicinia) oraz dawne zespoły pałacowo-parkowe-folwarczne (Budziechów, Jasionna, Świbna). Najcenniejszymi miejscowościami o znacznym stopniu zachowania historycznej struktury są układy ruralistyczne Budziechowa, Świbnej, Wiciny i Zabłocia, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Charakterystyczną cechą tych układów jest zabudowa zagrodowa, ustawiana szczytowo, z ceglanymi elewacjami.

Dodać należy, iż w granicach obecnego miasta Jasień, znajduje się obszar o wcześniejszej metryce - jest to rejon ul. I Armii oraz ul. Żarskiej, który stanowił niegdyś samodzielną wieś, zwaną „Stary Jasień". Obszar ten dopiero w 1902 r. włączony został w granice dużo młodszego miasta. Jasień prawa miejskie otrzymał w 1660 roku, dzięki staraniom Rudolfa von Biinau, ówczesnego właściciela wsi, który wyjednał je u księcia saksońsko-merseburskiego Christiana I. Zasługą Rudolfa von Biinau było sprowadzenie ze Śląska i Moraw prześladowanych tam protestantów, głównie rze-

mieślników, których osadził on w nowo wytyczonym mieście. Wówczas miejscowość rozwinęła się w niewielki ośrodek rzemieślniczo – handlowy, który w późniejszym okresie rozwijał się jako ośrodek wytwórstwa włókienniczego i ceramicznego, a w XIX wieku maszynowego.

Miasto Jasień założono na północny – zachód od dawnej wsi, przy drodze przelotowej Żary – Lubsko. Jasień był miastem otwartym, nigdy nie posiadał fortyfikacji miejskich. Do dziś zachował się czytelny geometryczny układ urbanistyczny jego pierwszego rozplanowania, który należy do wyjątkowych, gdyż jego kompozycja przestrzenna opiera się o trójkątny plac/rynek ograniczony ulicami Jana Pawła II (od strony północno-wschodniej), Piątkowskiego (od strony północno-zachodniej) oraz Placem Wolności (od południa). Jest to jeden z trzech zabytkowych trójkątnych rynków w Polsce. Miasto położone jest na płaskim terenie, częściowo w otwartym krajobrazie, przez który przepływa rzeka Lubsza. W centrum miasteczka (na rynku) w 1734 roku wzniesiono zbór ewangelicki, na miejscu wcześniejszej drewnianej budowli z 1663 r., zniszczonej w wyniku wielkiego pożaru miasteczka w 1731 r. W 1780 roku wzniesiono pałac oraz zespół folwarczny, w lekkim oddaleniu od centrum w kierunku wschodnim.

Układ przestrzenny Jasienia tworzy głównie zwarta zabudowa mieszkalna, parterowa i piętrowa, w układzie kalenicowym, częściowo pochodząca z XVIII wieku. W większości jednak zabudowę miasteczka stanowią budynki pochodzące z II połowy XIX i początków XX wieku, utrzymane w kostiumie eklektycznym i secesyjnym. Są to zwykle jedno lub dwupiętrowe murowane kamieniczki, kryte stromymi dachami, najczęściej dwuspadowymi. Budynki takie są charakterystyczne dla zabudowy małomiasteczkowej. Zwarte kompleksy tego typu budownictwa odnajdujemy przy ul. Lubskiej, XX - lecia, Jana Pawła II, pl. Wolności, a także ul. Kościuszki. Nie brak także budynków współczesnych, z których niektóre nie zostały dopasowane do historycznej tkanki, szczególnie te zlokalizowane w granicach zespołu pałacowo-folwarcznego.

Od czasów lokacji miasta, dalszy rozwój przestrzenny Jasienia nastąpił w II połowie XIX wieku wraz z rozwojem przemysłu i uzyskaniem połączenia kolejowego w 1846 r. Dzięki powstałej fabryce maszyn rolniczych Theodora Flöthera, cegielni i tartakom, rozbudowano północno-wschodnie rejony miasta, zlokalizowane za wzniesieniem - dawniej zwanym winną górą - obecnie Górką Flöthera. W sąsiedztwie zabudowań fabrycznych Theodor Flöther zbudował dla siebie willę fabrykancką, która powiązana była kompozycyjnie z parkiem o charakterze krajobrazowym (willa nie zachowała się do naszych czasów). Elementy zieleni komponowanej odnajdujemy także na cmentarzu poewangelickim założonym w XVIII wieku, w północnej części miasta, w rozwidleniu ulic – Cmentarnej i Mickiewicza.

Połączenie kolejowe miasta, a także późniejsza budowa dworca w 1875 r (ok 1 km. w kierunku wschodnim od centrum miasta) spowodowało rozwój zabudowy wzdłuż ulicy Kolejowej. Po I wojnie światowej rozbudowała się również dzielnica robotnicza w rejonie ulic Waryńskiego i Ogrodowej, w dawnej części Jasienia. Miasto Jasień do obecnej chwili zachowało swój pierwotny układ przestrzenny oparty na planie geometrycznym z trójbocznym rynkiem. Pomimo pewnego zniekształcenia z powodu braku

zabudowy jednego z kwartałów stanowi on najcenniejszy zespół przestrzenny w gminie, wzbogacony interesującą zwartą zabudową i zespołem pałacowo – parkowym.

Dzieła architektury i budownictwa

Budynki mieszkalne i gospodarcze

Na terenie gminy Jasień historyczna zabudowa wiejska i miejska zachowała się w znacznym stopniu. Budownictwo mieszkalne i gospodarcze stanowi również zdecydowaną większość zabytków z terenu gminy. W miarę dobrym stanie zachowania znajdują się domy w mniejszych miejscowościach, natomiast liczne budynki mieszkalne w Jasieniu wymagają remontu. Z uwagi na fakt, iż układ urbanistyczny Jasienia nie jest wpisany do rejestru zabytków, zdecydowana większość remontów odbywa się tu bez konieczności uzyskania pozwolenia konserwatorskiego. Taka sytuacja niesie za sobą ryzyko utraty wartościowych elementów kształtujących zabytkowy wygląd miasteczka – bezpowrotnie znika w Jasieniu historyczna stolarka drzwiowa (często o XVIII - wiecznej metryce), czy drewniana stolarka okienna. Bywa, że w trakcie tego rodzaju robót, nieuzgadnianych z organem ochrony zabytków, niszczony jest detal architektoniczny, zamieniane jest pokrycie dachowe (z dachówki na blachodachówkę) itp. W obecnych czasach duże zagrożenie stwarza również termomodernizacja zewnętrznych elewacji zabytkowych budynków bez poszanowania ich historycznego wystroju elewacji, a także „moda" na panele fotowoltaiczne umieszczane na dachach obiektów historycznych. W budownictwie wiejskim - mieszkalnym i gospodarczym - dekompozycji ulegają zagrody, gdyż odchodzący od gospodarki rolnej chłopi rozbierają nieużytkowane stodoły czy obory, aby uniknąć podatków od nieruchomości. Najbardziej narażone na unicestwienie jest budownictwo drewniane, które najszybciej ulega degradacji.

Pałac w Jasieniu

Obiekty rezydencjonalne oraz założenia pałacowo-folwarczne

Szczególnie cenną grupę w krajobrazie kulturowym gminy Jasień stanowią budowle rezydencjonalne, nielicznie reprezentowane na tym obszarze, zwykle powiązane przestrzennie z założeniami folwarcznymi i parkami. Z dziesięciu dawnych zespołów tego typu zachowały się tylko cztery – w Budziechowie, Jasieniu, Jasionnej i Świbnej. Dawne siedziby rodów wraz z folwarkami w Lisiej Górze, Lipsku Żarskim, Jurzynie oraz Golinie nie przetrwały do naszych czasów.

Późnobarokowy rodowód posiada **pałac w Jasieniu**, wzniesiony na gruntach dworskich, obejmujących teren dawnej wsi zwanej Starym Jasieniem. Pałac wraz z zabudowaniami folwarcznymi zbudowano w latach 1764-1780, prawdopodobnie na miejscu starszej siedziby rodowej Wiedebachów pochodzącej z ok. 1500 roku. Budowla jest murowana z cegły, założona na planie wydłużonego prostokąta. Piętrowy budynek przykryty jest wysokim dachem mansardowym. Nad wejściem głównym w elewacji frontowej, która skierowana jest w stronę dawnego dziedzińca folwarcznego, umieszczono dwa kamienne kartusze, upamiętniające Abrahama Gottfryda Filipa von Rabenau oraz Zofię von Haugwitz, którzy byli właścicielami pałacu od 1776 r. Powiązany z pałacem folwark powstał ok. 1780 roku, złożony był z domów robotniczych, kordegardy, budynków gospodarczych oraz ogrodu, w miejscu którego obecnie znajdują się dwa współczesne bloki mieszkalne.

Pałac po okresie transformacji ustrojowej stał się własnością prywatną. Od wielu lat pozostaje nieużytkowany, a jego stan zachowania ulega coraz większemu pogor-

szeniu. Utrudnieniem jest skomplikowana sytuacja prawna w jakiej znalazła się nieruchomość, gdyż od kilku lat toczy się postępowanie spadkowe związane z pałacem.

Nieco starszą metrykę posiada **pałac w Świbnej**, który prawdopodobnie ufundowany został w roku 1710 przez Otto Georga von Wiedebach, ówczesnego właściciela wsi. Pałac wraz z budynkami folwarcznymi oraz parkiem usytuowany jest w lekkim oddaleniu od regularnej zabudowy zagrodowej wsi, po zachodniej stronie drogi prowadzącej z Żar do Jasienia. Układ założenia nawiązuje do francuskiego wzorca rezydencji zwanego - „entre court et jardin" - które opiera się na symetrycznym układzie | z pałacem usytuowanym na osi, dziedzińcem honorowym w przedniej części oraz ogrodem rozciągającym się za pałacem. Pałac w Świbnej umieszczony jest na osi wjazdowej i stanowi centralny element zespołu, a po obu stronach poprzedzającego do dziedzińca znajduje się zabudowa folwarczna. Za pałacem zachowały się relikty parku. Pałac jest dwukondygnacyjną budowlą, nakrytą dachem mansardowym. Obecnie stanowi własność prywatną i przeznaczony jest na cele mieszkalne. Jako jedyny z obiektów rezydencjonalnych położonych na terenie gminy znajduje się we względnie dobrym stanie zachowania. Co warto podkreślić również zabudowania gospodarcze są użytkowane zgodnie z ich pierwotną funkcją.

Pałac w Jasionnej obecny wygląd zawdzięcza przebudowie z 1775 r. dokonanej przez Baltazara von Zeschau. Do dzisiaj zachował się w niemal niezmienionym stanie. Poprzedzały go prawdopodobnie dwie starsze siedziby, gdyż w historii wsi odnotowano, że w latach 1681-84 nowy właściciel Jasionnej - Otto Friedrich von Heyde, wybudował pałac na miejscu wcześniejszej siedziby właścicieli majątku[7]. Zachowany do dziś pałac wraz z zabudową folwarczną, rozlokowaną wokół prostokątnego dziedzińca, tworzy jednolite założenie przestrzenne. Oś kompozycyjną zespołu stanowi droga, dawniej obsadzona bukami, dzieląca podwórze na część "pańską" - południową i część gospodarczą – północną. Główny wjazd do zespołu mieści się po stronie zachodniej i wiedzie przez bramę, która niegdyś znajdowała się pod jednym z budynków gospodarczych, obecnie zachowana szczątkowo. Na południowy wschód od pałacu rozciąga się park krajobrazowy.

Dwór w Budziechowie wzniesiony został około 1800 roku w stylu klasycystycznym. Usytuowany jest w centrum wsi, przy głównej drodze przelotowej, na wprost kościoła. Jest to piętrowa budowla, założona na rzucie prostokąta, nakryta dachem mansardowym z lukarnami. Zabytkowy budynek, mimo faktu, iż pozostaje użytkowany, jako mieszkalny, znajduje się w średnim stanie zachowania. W przeszłości dokonano jego rozbudowy od strony południowej, przez co zmieniona została częściowo oryginalna forma architektoniczna zabytku. Ze względu na niezgodne z historycznymi obecne podziały ewidencyjne gruntu, zatarty został również pierwotny układ zespołu folwarcznego.

7 Pozostałością świadcząca o budowie pałacu w roku 1681 była chorągiewka z tą datą wymieniana w niemieckojęzycznym opracowaniu z roku 1939.

Kościół w Jabłońcu

Obiekty sakralne

Ważną grupę wśród zabytków z terenu gminy Jasień stanowią budowle sakralne. Obiekty te są użytkowane zgodnie z pierwotną funkcją i znajdują się w dostatecznym stanie zachowania. Wszystkie świątynie na terenie gminy Jasień w przeszłości służyły ewangelikom. Po 1945 r. zostały zaadaptowane na potrzeby nowych mieszkańców tych ziem i dostosowane do potrzeb liturgii rzymskokatolickiej. Zwykle wiązało się to z likwidacją empor oraz usunięciem bądź przeniesieniem ambony z centralnego usytuowania, np. w nawę boczną.

Najstarszą budowlą sakralną jest **kościół pw. św. Anny w Jabłońcu**. Zbudowany w latach 1717- 1719, pod koniec XVIII w. został powiększony o zakrystię i przedsionek. Kościół zbudowano na dawnej łące, z kamienia polnego, jego elewacje następnie otynkowano. Teren kościoła ogrodzony jest murem z kamienia polnego i częściowo murem z cegły, a w jego otoczeniu znajduje się cmentarz. Świątynia jest orientowana, salowa o trójbocznym zamknięciu od wschodu. Nakryta jest dachem dwuspadowym załamanym od wschodu, z wieżą konstrukcji słupowej w kalenicy, zbudowaną nieco później od nawy - w 1737 r. Na zwieńczeniu wieży znajduje się wiatrowskaz z napisem „OGVW 1736", a jej elewacje są odeskowane. Wnętrze budowli przekryte jest wtórnym drewnianym, deskowym stropem. Posiada zachowane częściowo barokowe wyposażenie. Po dawnych emporach przetrwały do naszych czasów słupy oraz chór w zachodniej części świątyni. Kościół w Jabłońcu jest przykładem prostej

i oszczędnej architektury XVIII-wiecznej, bez wyraźnych cech stylowych i o surowym wnętrzu. Z cennego wyposażenia zachowała się płyta epitafijna siedmiorga dzieci Otto George von Wiedebacha i Ursuli M. von Bredow, urodzonych pomiędzy 1698 rokiem a 1706. Są to po części pozłacane płaskorzeźby ustawione obok siebie.

Kościół pw. Matki Bożej Różańcowej w Jasieniu wzniesiono w roku 1734 r. w formie późnobarokowej, na miejscu wcześniejszej budowli. Usytuowany w centralnym punkcie trójkątnego placu - rynku, do dziś stanowi dominantę w układzie urbanistycznym miasta Jasień. Do jego budowy częściowo została wykorzystana murowana kondygnacja wieży wcześniejszej świątyni, spalonej w 1731 r. Dopiero w roku 1770 wybudowana została kopuła wieży, zwieńczona wiatrowskazem. Kościół zachował oryginalną późnobarokową formę architektoniczną. Jest to oszczędna i wyważona architektura. Do znaczących przekształceń doszło wewnątrz świątyni w 1999 r. Wówczas na suficie zamontowano fragment polichromowanego barokowego stropu z dawnego zboru ewangelickiego w Kożuchowie. Przy świątyni w Jasieniu od lat prowadzone są prace naprawcze, które w ostatnim okresie koncentrowały się głównie na wzmocnieniu konstrukcyjnym budowli, gdyż wieża kościoła niebezpiecznie odspajała się się od korpusu nawy. Stan zachowania zabytku nadal można określić jako niezadowalający. Pilnie należałoby podjąć kroki w celu wykonania konserwatorskiego remontu elewacji zabytku, remontu wnętrza, a także prac konserwatorskich historycznej stolarki drzwiowej i okiennej.

Kościół **pw. św. Józefa Robotnika w Budziechowie** wzniesiono ok. 1768 roku. Przy jego budowie wykorzystano częściowo budulec z poprzedniej świątyni - cegłę oraz kamień polny. W 1826 roku do kościoła dobudowano drewnianą wieżę od zachodu, którą w 1882 zastąpiono murowaną o cechach neogotyckich. Kościół posiada prostą surową formę architektoniczną – jest budowlą salową, założoną na rzucie prostokąta, przykrytą dachem stromym, trzyspadowym. We wnętrzu zachowały się jednokondygnacyjne empory, wsparte na słupach, oraz organy. Ciekawostką jest, że Budziechów zamieszkany był w dużym procencie przez ludność słowiańską, zatem nabożeństwa odbywały się tu w języku serbskim i taki stan przetrwał niemal do połowy XVIII w.

Najpóźniej zbudowanym obiektem sakralnym w gminie Jasień jest **kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wicinie**, datowany na lata 1862-1865. Tę budowlę także poprzedzała wcześniejsza, zbudowana w konstrukcji szkieletowej. Obecna świątynia jest murowana z cegły, wzniesiono ją na lekkim wyniesieniu, a w jej otoczeniu znajduje się cmentarz. Architektura zabytku utrzymana jest w stylistyce neogotyckiej. Szczególnie wyróżniającym się elementem w bryle budynku jest elewacja zachodnia, zwieńczona schodkowym szczytem, ze zdobieniami w formie sterczyn, koronkową dekoracją blend, maswerkami, pinaklami. Główny portal wejściowy tej elewacji zaakcentowano wimpergą. Budowla posiada również cechy stylowe tzw. Rundbogenstil, zwanego także stylem arkadowym, wyrażające się m.in. w pełnołukowych zamknięciach otworów. Budowla w dużej mierze zachowała oryginalny kształt i wystrój wnętrza z czasów powstania. Ciekawym elementem zdobiącym wnętrze jest

strop nawy imitujący otwartą więźbę dachową. W prezbiterium zachowały się także cenne historyczne witraże.

Zabytki techniki

Zasób zabytków techniki i architektury przemysłowej na omawianym obszarze przedstawia się stosunkowo skromnie. Z pierwotnych urządzeń przemysłowych (XIII-XVII w.) nie przetrwały żadne. O tym, że obiekty tego typu - młyny, folusze, farbiarnie, kuźnice - istniały na terenie gminy Jasień, dowiadujemy się z przekazów pisanych, a także z ikonografii - starych map i planów miast. Z nowszych tego rodzaju budowli (XVIII-XIX w.) pozostało niewiele, nie licząc resztek kanałów młyńskich i fundamentów zachowanych wzdłuż rzeczek i strumieni. Ostatnie młyńskie urządzenia starego młyna w Świbnej zostały rozebrane na początku lat 80. XX w. Zachowały się tylko przymłyńskie budynki mieszkalne. W latach 90. XX wieku taki sam los spotkał miejskie cegielnie. Szczególnie mało zabytków przemysłowych zachowało się z okresu poprzedzającego industrializację - należy do nich stary dworski browar i budynki tkalni z pierwszej połowy XIX w. przy ulicy Kolejowej. Najcenniejszym zachowanym zabytkiem związanym z gospodarką rolną jest przydworski spichlerz w Świbnej datowany na drugą połowę XVIII w.

Rozwój przemysłu miał niewątpliwie istotny wpływ na urbanistykę miasta Jasień, które już od XIX w. określane było miastem przemysłowym. Najważniejszymi zachowanymi budynkami przemysłowymi z czasu industrializacji są niewątpliwie niektóre obiekty dawnej Fabryki Maszyn Rolniczych T. Flöthera przy ul. Przemysłowej i Zakładów Urządzeń Młyńskich H. Hipkowa przy ul. Żeromskiego, ale i tu następuje powolny proces wyburzeń. Z końca 1928 r. pochodzi wodociągowa wieża ciśnień, zbudowana naWinnej Górze, dziś zwanej Górką Flöthera, której powstanie związane było z budową wodociągów w mieście. Obecnie wieża jest wyłączona z użytku. Nieco starsze są metalowe słupy linii elektrycznej zachowane jeszcze na niektórych ulicach i wysokie budynki trafostacji, pamiętające początki elektryfikacji tego regionu.

Duża ilość zabytków nieruchomych, zarówno budowli, jak i urządzeń technicznych, związanych jest z kolejnictwem. Przez Jasień przebiegała linia kolejowa nr 282, łącząca Miłkowice i Żary, będąca częścią dawnej Pruskiej Kolei Dolnośląsko-Marchijskiej, łączącej Berlin z Wrocławiem, która budowana była etapami od 1842 r. Odcinek łączący Miłkowice (Dolny Śląsk) ze stacją w Żarach powstał w 1844 r., natomiast do 1846 r. uruchomiono połączenie z Jasieniem. Jest to najstarsza linia kolejowa w województwie i równocześnie jedna z najstarszych na ziemiach Polskich. Przecina ona teren gminy Jasień od Lipska Żarskiego po Budziechów. Ciekawostką tego odcinka jest nieustanny spadek toru, gdzie różnica wysokości dochodzi nawet do ok. 68 metrów. Z uwagi na ukształtowanie terenu w większości linia prowadzona jest wysokim nasypem, który malowniczo przepruwają liczne ceglane mosty (wiadukty) nad drogami i rzeką Lubszą. Niestety na odcinku Sieniawa Żarska-Jasień ruch kolejowy zamknięto w 1992 r., a w 2007 r. zlikwidowano linię. Wraz z likwidacją linii kolejowych niekon-

trolowanym rozbiórkom ulega infrastruktura z nimi związana. Szczęśliwie uchował się dworzec kolejowy w Jasieniu, który obecnie pełni funkcję mieszkalną.

Spuścizna zabytków poprzemysłowych i kolejowych jest wciąż niedocenianym dziedzictwem, które w dużej mierze miało wpływ na ukształtowanie krajobrazu kulturowego gminy Jasień. Należy pokreślić, że powstające od II połowy XIX w. i w I połowie XX w. wielkie zakłady przemysłowe były istotnym czynnikiem rozwoju urbanistycznego miasteczka Jasień, powiązanego z komunikacyjną infrastrukturą w postaci linii kolejowych i bocznic. Należy docenić starania społeczników w tym regionie w celu ochrony dziedzictwa kolejowego, które przejawiają się np. w działaniach Fundacji Kolejowej Stacja Lubsko-Sommerfeld (z siedzibą w pobliskim Lubsku). Fundacja zajmuje się m. in. popularyzowaniem wiedzy o Berlince, jak nazywana jest magistrala kolejowa Berlin-Wrocław np. w formie imprez plenerowych z okazji jubileuszu powstania Berlinki lub pikniku z drezynami, który zorganizowano w 2017 r. na stacji kolejowej w Jasieniu.

Płyta epitafijna umieszczona w ogrodzeniu cmentarza ewangelickiego w Jabłońcu

Cmentarze

Do innych zabytków nieruchomych posiadających istotne znaczenie w krajobrazie kulturowym regionu należą cmentarze, które zachowały się we wszystkich miejscowościach. Na terenie gminy zewidencjonowano 15 historycznych nekropolii. Niektóre z nich przetrwały w stanie znikomym. Poza cmentarzem miejskim w Jasieniu, wszystkie pozostałe to niewielkie wiejskie cmentarze, zakładane w oddaleniu od zagród, nie-

kiedy w lasach, z elementami zieleni komponowanej. W Świbnej zachowały się relikty jedynego na tym obszarze cmentarza rodowego z kaplicą, który usytuowany był na niewielkim wzniesieniu za pałacem.

Najwcześniej powstały cmentarze w miejscowościach gdzie od czasów średniowiecznych istniały kościoły, t. j. w Budziechowie, Wicinie i Jabłońcu. Prawdopodobnie mógł istnieć też cmentarz przy kościele w Jasieniu. Większość z nich nie zachowała śladów dawnych pochówków, a ich granice pozostają czytelne dzięki istniejącym ogrodzeniom oraz starodrzewiu (Budziechów, Wicina).

Z końca XVIII wieku pochodzi miejski cmentarz w Jasieniu, założony wówczas na obrzeżach miasta. Istotnym elementem kompozycyjnym cmentarza, usytuowanym w centralnym punkcie nekropolii jest kaplica będąca grobowcem rodziny Rabenau, którą wzniesiono w drugiej połowie XVIII w. w skromnych barokowych formach. W jej wnętrzu zachowały się cenne płyty epitafijne zasłużonej dla Jasienia rodziny von Rabenau.

Pozostałe cmentarze wiejskie założono pod koniec XIX w. Wszystkie służyły ewangelikom. Większość z nich została opuszczona po II wojnie światowej i uległa daleko idącej dewastacji. Niektóre nekropolie po splantowaniu przeznaczono dla nowych mieszkańców, a niekiedy nowe pochówki urządzano obok poniemieckich. Relikty nieczynnych nekropoli zachowały się w miejscowościach Bronice, Budziechów, Golin, Lisia Góra, Lipsk Żarski, Świbna i Zieleniec. W większości z nich zachowały się elementy zieleni komponowanej, takiej jak aleje lipowe czy bluszcz. W miejscowościach Bieszków, Jaryszów i Jasionna w miejscu istniejących nekropoli urządzono cmentarze służące polskiej ludności. Natomiast w Jabłońcu, Jurzynie, Wicinie i Zabłociu dawne pochówki pozostawiono i obok nich urządzono nowe cmentarze. Największy zespół historycznych nagrobków i tablic nagrobnych zachował się przy XIX-wiecznym cmentarzu w Bronicach.

Cmentarze stanowią szczególną spuściznę zabytkową, łączącą zarówno warstwę materialną, jak też niematerialną – związaną ze sferą duchową. Nekropolie, mimo że zachowały dawną funkcję, w większości utraciły walory zabytkowe, a o ich metryce świadczą nierzadko jedynie zaniedbane mogiły rozrzucone po obrzeżach założeń. W krajobrazie wsi wyróżniają się najczęściej zachowaną zielenią komponowaną. Niezależnie od posiadanych wartości zabytkowych teren dawnych cmentarzy powinien być traktowany z należytą godnością i podlegać ochronie polegającej na zachowaniu pamięci miejsca. Niedopuszczalne jest zagospodarowanie nekropolii kolidujące z dawną funkcją i powodujące degradację terenu. Należy przy tym pamiętać o możliwości zachowania się pod ziemią szczątków pochówków. Zabytkowe cmentarze położone na terenie gminy Jasień w większości wymagają prac porządkowych i pielęgnacyjnych, które powinny być podejmowane regularnie.

Parki i inne formy zaprojektowanej zieleni

Na terenie gminy Jasień zachowało się osiem założeń parkowych związanych z zespołami pałacowo-folwarcznymi lub dworskimi. Występują one w miejscowościach:

Golin, Jaryszów, Jasień, Jasionna, Lipsk Żarski, Lisia Góra, Świbna i Zabłocie. Objęty ochroną prawną na podstawie wpisu do rejestru zabytków jest jedynie park w Jasionnej, natomiast parki w Golinie, Świbnej i Zabłociu ujęte są w ewidencji zabytków. Większość założeń parkowych pozostaje w zaniedbaniu i zatraciła czytelność zabytkowej kompozycji zieleni. Niekiedy zdewastowane i zdziczałe parki stanowią jednakże jedyne ślady dawnych założeń pałacowo-parkowych, jak to ma miejsce w Golinie czy w Lisiej Górze. Zachowane parki są niewielkie, ograniczone jedynie do najbliższego otoczenia pałacu. Większość parków powstało lub zostało przekształcanych ok. II poł. XIX w. w stylu krajobrazowym, eksponującym naturalne warunki wynikające z ukształtowania terenu i otwarcia widokowe. Parki miały charakter swobodny, skupiska zielni komponowane były wokół polan widokowych. Stałym komponentem tych założeń były aleje parkowe, przeważnie o krzywolinijnej kompozycji. Stałym elementem przyrodniczym kształtującym charakter parku były stawy i cieki wodne, zapewniające prawidłowe odwodnienie terenu.

Najmłodsze parki znajdują się w Zabłociu i w Jasieniu (park miejski), które powstały w latach międzywojennych, być może z wykorzystaniem starszego starodrzewia. Dużą wartość nadal przedstawia park przy willi Flöthera znajdujący się przy ul. Przemysłowej w Jasieniu. Rosną tu cenne gatunki drzew takie jak miłorząb dwuklapowy, buk pospolity odmiany purpurowej, choina kanadyjska, cisy i okazałe jarząby. Często są to jedyne przykłady tych gatunków drzew na terenie gminy.

Do zabytkowej zieleni należy zaliczyć też formy zieleni komponowanej jaką są wspomniane już zadrzewienia wzdłuż dróg (aleje i szpalery), a także pozostałości starodrzewu na cmentarzach. Ich zachowanie pozostaje istotne zarówno dla ochrony historycznego krajobrazu kulturowego, jak również z uwagi na ich walory ekologiczne.

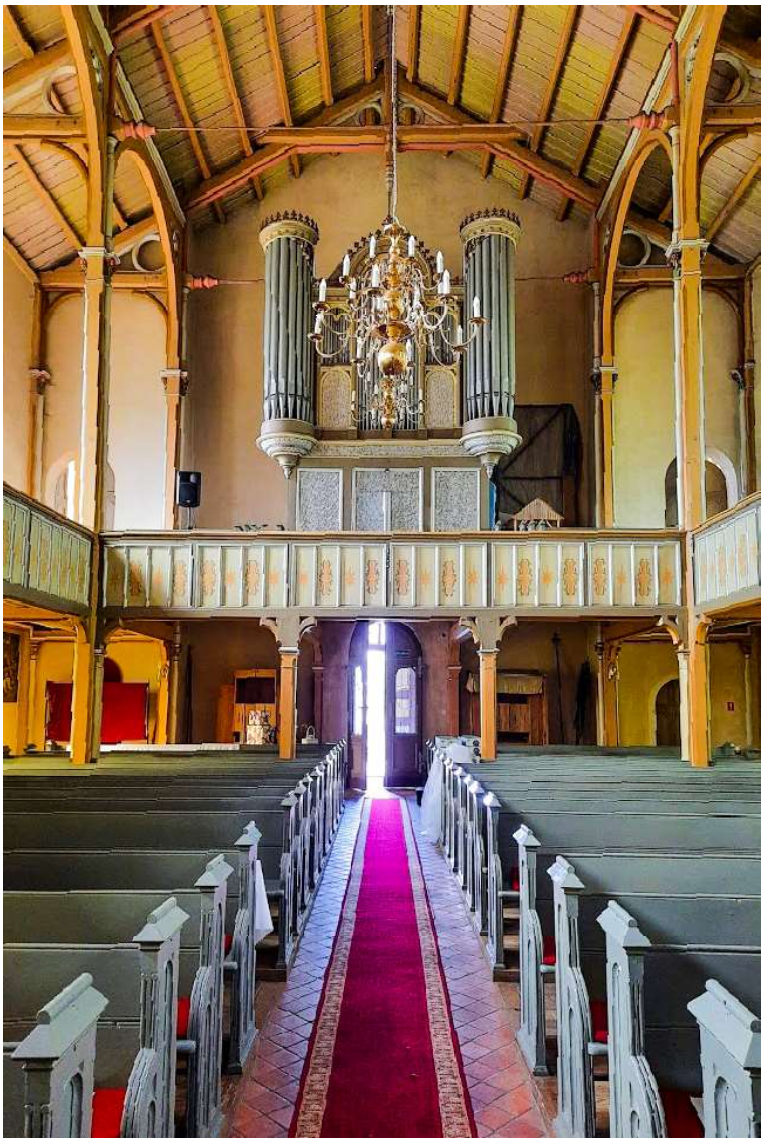

Wnętrze kościoła w Wicinie

6.4. Zasoby ruchome

Zgodnie z art. 6. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytki ruchome podlegające ochronie bez względu na stan zachowania to w szczególności: a) dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, d) wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479), f) instrumenty muzyczne, g) wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne

obiekty etnograficzne, h) przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome pozostają istotnym elementem dziedzictwa kulturowego, stanowiąc obok takich zespołów jak np. cmentarze, głównie wyposażenie wnętrz obiektów sakralnych i rezydencjonalnych. Ze względu na stan zachowania obiektów rezydencjonalnych, współcześnie zabytki ruchome na terenie gminy występują głównie jako wyposażenie budowli sakralnych. W tym przypadku mimo licznych strat wojennych i powojennych, zachował się stosunkowo rozległy zasób obejmujący rzeźbę, malarstwo, wyroby rzemiosła użytkowego, czy obiekty o charakterze sepulkralnym. Na terenie gminy Jasień odnajdujemy zabytki ruchome reprezentujące różne style w sztuce. Do najcenniejszych należą kamienne tablice epitafijne, średniowieczna kamienna chrzcielnica i XVIII-wieczna ambona w kościele w Jabłońcu i klasycystyczna chrzcielnica w Budziechowie, czy XVIII wieczny dzwon na wieży kościoła w Jasieniu. Zabytkami ruchomymi o dużych wartościach historycznych są również kamienie graniczne i kamienne drogowskazy z XIX w.

Obecnie poza nielicznymi przykładami niemal nie zachowały się obiekty ruchome z dawnych zespołów pałacowych, choć do zabytków ruchomych możemy niewątpliwie zaliczyć wystrój w formie panoplii z tympanonu pałacu w Jasieniu, czy kompozycję heraldyczną zdobiąca tympanon pałacu w Świbnej.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny, zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt. 4). Zabytki archeologiczne są ważną częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe, obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych".

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach. Obszar gminy Jasień został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych dotychczasowych założeniach obejmuje bowiem 2 etapy badawcze: 1) kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2) badania powierzchniowe. Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona meto-

dą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie. Spośród bliżej rozpoznanych zasobów archeologicznych do najliczniejszych należą pozostałości obozowisk i osad otwartych, cmentarzyska ciałopalne i kurhanowe. Dużą grupę stanowią grodziska wraz z przyległymi osadami.

Zasób dziedzictwa archeologicznego na terenie gminy Jasień obejmuje stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Obszar gminy jest wyjątkowo licznie nasycony zabytkami archeologicznymi. Do rejestru zabytków wpisanych jest 41 stanowisk archeologicznych. W Wicinie znajduje się grodzisko ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego, którego wartość historyczna, artystyczna i naukowa często zestawiana jest na równi z grodziskiem w Biskupinie. Jest to niezwykle cenny zabytek, objęty ochroną jako park kulturowy.

Ponadto w zasięgu gminy notowanych jest jeszcze 131 stanowisk archeologicznych z różnych okresów dziejowych od neolitu po późne średniowiecze objęte ochroną konserwatorską. Wszystkie one obejmują stanowiska płaskie. Większość stanowisk archeologicznych zlokalizowanych jest na polach. Znacznym zagrożeniem dla nich jest zatem głęboka orka, większym jednak nielegalnie prowadzone eksploatacje piasku i żwiru. Duże niebezpieczeństwo, szczególnie dla grodziska w Wicinie, stwarza nielegalna działalność poszukiwaczy skarbów. Znaczenie dziedzictwa archeologicznego pozostaje jednym z podstawowych wyzwań dla podejmowanych działań ochronnych.

Wykaz zabytków archeologicznych znajduje się w załączniku nr 3 do niniejszego *Programu.*

6.6. Zabytki niematerialne

Dziedzictwo niematerialne oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Na terenie województwa lubuskiego dbałość o kulturę niematerialną i przywracanie jej należytego miejsca wydaje się szczególnie istotna, gdyż ciągłość kulturowa na tym obszarze została w sposób drastyczny przerwana w wyniku skutków II wojny światowej. Spowodowała to niemal całkowita wymiana ludności na tym terytorium w latach 1945 – 1947. Tradycje, zwyczaje, obrzędy, pieśni i tańce przeniesione przez nowych mieszkańców, reprezentujących wiele narodowości i grup etnicznych, zadecydowały o różnorodności kulturowej regionu.

Najważniejszym komponentem dziedzictwa niematerialnego gminy Jasień pozostaje jednakże kultura słowiańskich Łużyczan, która na terenie obecnego województwa lubuskiego przetrwała aż do 1945 r. Największe skupiska tej ludności zamieszki-

wały dawniej rejony Żar i Gubina. Po wojnie ludność ta podzieliła losy niemieckich przesiedleńców. Warto przypomnieć, że jeszcze w połowie XVII w. rejon dzisiejszego powiatu żarskiego zamieszkiwało ok. 72% Łużyczan i tylko 28% Niemców. W XVIII wieku ludność słowiańska nadal dominowała we wsiach. Charakterystycznym przejawem tej kultury było funkcjonowanie w użyciu aż do 1945 r. miejscowych nazw, z których większość wskazywała na słowiańskie pochodzenie. W użyciu były również nazwy ludowe w poszczególnych wsiach o wyraźnie słowiańskim brzmieniu.

Należy docenić, że dzięki takim inicjatywom jak działające w rejonach Buczyny Centrum Sorabistyczne Łużyc Wschodnich, czy funkcjonującym przy Uniwersytecie Zielonogórskim „Studiom Sorabistycznym", a także współpracy z łużyckim ośrodkiem „DOMOWINA" w Budziszynie, tradycje łużyckie są popularyzowane i eksponowane. Dalsze badania etnograficzne, publikacje, sesje naukowe mogą przyczynić się do przetrwania tradycji kulturowych Łużyczan. Szczególnie należy docenić zrealizowany w latach 2013-2015 transgraniczny projekt badawczy zrealizowany przy wsparciu funduszy unijnych pn: „Dolne Łużyce i południowa część województwa lubuskiego. Krajobraz kulturowy w centrum Europy", w ramach „Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie)-Brandenburgia 2007-2013", czego pokłosiem są publikacje naukowe polskich i niemieckich badaczy[8].

Kultywowanie dziedzictwa niematerialnego jest jednym z głównych zadań Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Jasieniu, który w sposób instytucjonalny dba o jego promocję i zachowanie. Na terenie gminy miejsko-wiejskiej Jasień organizowane są konkursy, festiwale, wydarzenia, spotkania kultywujące i budujące tożsamość lokalną. W tym obszarze działają również organizacje pozarządowe.

8 Krajobraz kulturowy: arystokratyczny, przemysłowy oraz krajobraz przyszłości, pod red. Güntera Bay-erla i Lesza C. Belzyta – 2014, Krajobraz kultury w centrum Europy pod red. Güntera Bayerla i Lesza C. Belzyta – 2015 oraz Historia krajobrazu kulturowego Dolnych Łużyc i południowej części wojewódz-twa lubuskiego, pod red. Güntera Bayerla, Lesza C. Belzyta i Axela Zutza – 2016

Zabłocie - układ ruralistyczny

6.7. Izba Pamięci

Na terenie gminy Jasień nie powstała dotąd placówka muzealna, a przecież muzea mogą być istotnym elementem dbania o dziedzictwo kulturowe. Instytucje muzealne nie tylko chronią zabytki, ale też pełnią ważną rolę w zakresie badań naukowych, działań popularyzatorskich i edukacyjnych. Muzea stanowią także najważniejszą formę organizacyjną ochrony i opieki nad zabytkami ruchomymi. Gromadzą zbiór materiałów źródłowych do badań dziejów i kultury oraz służą budowaniu lokalnej tożsamości i identyfikacji z regionem.

Utworzenie dużego muzeum przerasta możliwości finansowe i organizacyjne Gminy Jasień. Ze względu jednakże na potrzebę gromadzenia pamiątek związanych z historią powstała inicjatywa utworzenia lokalnej izby pamięci. Dlatego w 2009 roku z woli Rady Miejskiej utworzona została tzw. Izba Pamięci, która znajduje się w budynku Urzędu Miejskiego w Jasieniu. Powstała w celu kultywowania tradycji jasieńskich, krzewienia lokalnej kultury i sztuki oraz poznawania historii regionu. W Izbie Pamięci gromadzone są lokalne pamiątki (dawne i współczesne dokumenty, fotografie, przedmioty codziennego użytku) związane z Jasieniem i okolicami, pochodzące sprzed wojny, okresu wojennego (m. in. z filii obozu koncentracyjnego Gross–Rosen) i czasów zagospodarowywania tych terenów przez polaków po 1945 r.

7. Ocena stanu zachowania zasobu. Analiza SWOT (szans i zagrożeń)

Określenie potencjalnych szans i zagrożeń dla zachowania i ochrony zabytków oraz krajobrazu kulturowego zestawiono w postaci analizy SWOT, wzorując się na analizie zawartej w poprzedniej edycji programu, z uwzględnieniem aktualizacji niektórych czynników, które uległy zmianie, bądź się zdezaktualizowały. Celem prezentowanej analizy SWOT jest wskazanie uwarunkowań i tendencji w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz cech gminy które mają istotne znaczenie dla realizacji Programu.

Mocne strony	**Słabe strony**
• dobre warunki do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej i wodnej – rozwijająca się sieć szlaków turystycznych, • specyfika regionu – bogactwo archeologiczne i kolejowe, • duże zalesienie obszaru (ok. 55 %), zachęcające do uprawiania aktywnej turystki w połączeniu z turystyką kulturową, • dobrze rozwinięta komunikacja publiczna, • korzystne położenie gminy względem dróg/ na szlaku tranzytowym, bliskość granicy polsko-niemieckiej, • bliskość ważnych ośrodków miejskich regionu– Lubska, Nowogrodu Bobrzańskiego i Żar, a także innych położonych w niedalekiej odległości – Gubina, Krosna Odrzańskiego, Trzebiela czy Zielonej Góry, • korzystna lokalizacja siedziby gminy, w centrum obszaru gminy, • potencjał dla rozwoju agroturystyki oraz rekreacji, z wykorzystaniem/adaptacją na cele turystyczne obiektów zabytkowych, • położenie gminy na Szlaku 15. południka, • czystość środowiska, bogactwo przyrodnicze, turyści-grzybiarze i wędkarze, • atrakcyjny krajobraz kulturowy gminy, w tym zachowane aleje przydrożne, • wyjątkowa wartość zabytku archeologicznego - grodziska w Wicinie, zauważona w dokumentach strategicznych województwa lubuskiego, co stwarza szansę budowy Centrum Naukowo Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie, • pozytywny wydźwięk utworzenia parku kulturowego Grodzisko w Wicinie, jako drugiego parku na terenie całego województwa, • świadome kreowanie marki regionu poprzez popularyzację wiedzy o grodzisku w Wicinie – np. cykliczna organizacja Plenerów	• brak centrum/punktu informacji turystycznej w Jasieniu, • brak tras turystycznych propagujących dziedzictwo kulturowe w gminie i mieście Jasień, • brak tras rowerowych wykorzystujących specyfikę krajobrazu kulturowego regionu - jego bogactwo archeologiczne i dziedzictwo kolejowe, • brak wykorzystania potencjału tkwiącego w historii regionu związanego z II wojną światową dla budowy turystyki militarnej ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby upamiętniania filii byłego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, • zaniedbania w zakresie stanu technicznego zabytków, • brak dostępu do zabytków rezydencjonalnych, które stanowią własność prywatną, • brak dostępności kolejowej, • brak wizualnego oznakowania zabytków tzw. Błękitną tarczą, • brak placówki muzealnej na terenie gminy, • niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego/brak społecznego opiekuna zabytków, • niezidentyfikowane zasoby kultury niematerialnej, • zły stan zachowania większości zabytkowych parków, brak cięć pielęgnacyjnych, • niska świadomość społeczna dotycząca wartości zabytkowych nekropolii oraz brak ich bieżącej konserwacji, • samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych, • niezbyt duże środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego,

Archeologicznych przez Fundację Parku Kulturowego Grodzisko w Wicinie, Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza i Stowarzyszenie wicina.p – przykładem udanej współpracy różnych podmiotów, • zachowane elementy krajobrazu kulturowego w postaci założeń pałacowo-parkowych , • zachowane obiekty sakralne oraz cmentarze o dużej wartości kulturowej, • występowanie wśród obiektów zabytkowych obiektów charakterystycznych dla dziedzictwa kulturowego regionu i jednocześnie unikatowych w skali krajowej (krzyże pokutne, kamienne znaki drogowe, grodzisko w Wicinie), • duże nasycenie obszaru gminy układami ruralistycznymi o średniowiecznej metryce, • zachowany w dużej mierze zasób budownictwa zagrodowego – mieszkalnego i gospodarczego sprzyjający zachowaniu tradycyjnego krajobrazu kulturowego wsi, • względnie dobry stan zachowania zabytków przemysłowych gminy na tle regionu, • znaczące walory środowiska kulturowego – ponad 400 obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, • utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych - brak zrujnowanych kościołów, • wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze gminy m. in. w celu wypracowania wraz z mieszkańcami Jasienia wspólnych rozwiązań zagospodarowania przestrzennego miasta Jasień/deptak na pl. Wolności, w ramach realizacji projektu „Nasza przestrzeń III – konsultacje społeczne dokumentów planistycznych na wsi i w małych miastach", przy współpracy Fundacji Wspomagania Wsi stosującej nowatorską metodę prototypownia zmian w centrum historycznego rynku (badania transportowe, konsultacje społeczne, testowanie, spotkania, rozmowy, mediacje), • zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz gminy (np. wpisy do rejestru zabytków na wniosek gminy, starania o rewitalizację zabytkowych miejsc w Jasieniu, zaangażowanie w ideę utworzenia Centrum Naukowo Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie), • stosunkowo dobre rozpoznanie zasobu - opracowanie kart adresowych gminnej	• trudność pozyskiwania środków finansowych na remonty obiektów ujętych w ewidencji zabytków, • zbyt mała skuteczność w egzekucji kar za samowole budowlane i nie przestrzeganie miejscowego prawa zagospodarowania przestrzennego, • mała popularyzacja wiedzy o wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz idei ochrony zabytków na terenie gminy, • braki w edukacji o dziedzictwie kulturowym na poziomie szkół podstawowych i ponadpodstawowych • zbyt małe wykorzystanie walorów turystycznych gminy/brak bazy noclegowej, • niewielka ilość działań promocyjnych (imprez, spotkań, wydawnictw, informacji w internecie, mediach społecznościowych) w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz walorów krajobrazowych i turystycznych gminy, • niekorzystna sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych, • wprowadzenie nowej zabudowy na wsiach, bez poszanowania lokalnej tradycji architektonicznej i historycznych uwarunkowań regionu, • zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz zanik stosowania tradycyjnych materiałów, • brak popularyzowania tzw. dobrych praktyk/dobrze wykonanych adaptacji lub remontów zabytków, • brak wyodrębnionego stanowiska w strukturach gminy dla osoby odpowiedzialnej za ochronę i opiekę nad zabytkami w gminie, • zanikanie zabytków tradycyjnej architektury drewnianej, • utrudniona współpraca samorządu gminnego z administracji publiczną zajmującą się ochroną zabytków, • brak uchwały krajobrazowej dla miasta Jasień, która przyczyniłaby się do uporządkowanie reklam w przestrzeni publicznej miasta. • trudności w pozyskaniu przez gminę środków na wkład własny do programów europejskich, związanych z rewaloryzacją zabytków, • nieuregulowana własność obiektów zabytkowych utrudniająca ich ratowanie,

ewidencji zabytków już w 2014 r. oraz bieżące aktualizowanie danych przez gminę, • podjęcie w 2014 r. przez gminę uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy Jasień, • stosunkowo duża ilość opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie gminy, • działalność dotycząca rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół, • przynależność gminy do Euroregionu „Sprewa-Nysa-Bóbr", • wzmożona aktywność społeczników, przejawiająca się powstawaniem nowych organizacji pożytku publicznego (np. Stowarzyszenie wicina.pl powołane w 2016 r.), • większa świadomość potencjału tkwiącego w krajobrazie wiejskim – starania wpisania Wiciny na prestiżową krajową listę Sieci Najciekawszych Wsi, • aktywna działalność PTTK „Włóczęga" popularyzująca dziedzictwo kulturowe (liczne rajdy, pikniki), • działalność grupy militarno–historycznej „Szaruga" promująca historię regionu wraz z budowaniem pamięci o filii obozu Gross Rossen położonego w sąsiedztwie Jasienia, • aktywna działalność Stowarzyszenia na rzecz rozwoju Jasienia „Jasieniaki" (np. poprzez realizację muralu z fragmentem wiersza K. I. Gałczyńskiego w Jasieniu dla upamiętnienia 75 lat obecności na tych ziemiach obywateli polskich lub wydawnictwo Atlasu Przyrodniczego Gminy Jasień), • przynależność gminy do Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Grupa Łużycka – obecność Dolnych Łużyc w aplikacji mobilnej – West is the best http://westisthebest.pl/region/4870/luzyce-dolne, • funkcjonująca Izba Pamięci w Jasieniu, • bliskość wyjątkowych zabytków województwa lubuskiego - Parku Mużakowskiego/Muskauer Park wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz Parku Krajobrazowego Łuk Mużakowa o statusie Światowego Geoparku UNESCO.	

Szanse	Zagrożenia
• wzrost wartości zabytków jako produktu turystycznego, napędzającego gospodarkę • zwiększenie środków budżetowych gminy na działania związane z ochroną zabytków • pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace rewaloryzacyjne i adaptacyjne zabytków • korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich • korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne w ramach nowej perspektywy unijnej • możliwość tworzenia nowych miejsc pracy w związku z planowanym utworzeniem Centrum Naukowo Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie, w tym zwłaszcza stwarzanie możliwości pracy dla lokalnej społeczności (dowartościowanie lokalnej społeczności) • szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych gminy, przyciągająca turystów przy wykorzystaniu mediów społecznościowych, blogów podróżniczych, aplikacji mobilnych • wzrost zainteresowania samorządu dziedzictwem kulturowym, jego ochroną i udostępnianiem w ofercie turystycznej • budowa szlaków turystyki rowerowej np. przy wykorzystaniu nieczynnych linii kolejowych • wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości i wspólna dbałość o przestrzeń publiczną • wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • popularyzowanie dbałości o zabytki oraz ich odnawiania przy wykorzystaniu tradycyjnego rzemiosła • wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków (od 2018 r.) np. za prowadzenie robót budowlanych przy zabytku bez pozwolenia lub niezgodnie z warunkami pozwolenia konserwatorskiego, co może przyczynić się do zmniejszenia samowoli budowlanych przy zabytkach • opracowanie i uaktualnianie dokumentów strategicznych gminy, które mogą przyczynić się do poprawy warunków życia społeczności lokalnej i stanu dziedzictwa kulturowego • współpraca międzyregionalna oraz transgraniczna	• niska świadomość społeczna wartości dziedzictwa kulturowego • brak użytkowania lub brak nadania nowej funkcji dla obiektów rezydencjonalnych, • zanikanie działalności rolniczej na terenach wiejskich i związana z tym degradacja zabudowy gospodarczej prowadząca do niekontrolowanych rozbiórek nieużytkowanych budynków, • degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru tradycji architektonicznych regionu • stosowanie nowoczesnych technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych, • utrata zabytkowej stolarki drzwiowej i okiennej ze względu na presję dostosowania zabytkowych budynków mieszkalnych do współczesnych standardów cieplnych, • całkowita likwidacja linii kolejowych wraz z infrastrukturą (nasypy, wiadukty), co spowodowałoby utratę charakterystycznych elementów kształtujących krajobraz kulturowy gminy • niezbyt skuteczna egzekucja prawa w zakresie samowoli budowlanych oraz zaniedbań obiektów zabytkowych przez służby konserwatorskie • prowadzenie robót budowlanych i prac konserwatorskich niezgodnie z zasadami ochrony zabytków i niezgodnie ze sztuką budowlaną, prowadzące do niekorzystnych przekształceń obiektów zabytkowych i ich zewnętrznego wyglądu • niewłaściwa polityka w zakresie promocji zabytków, wiążąca się np. z nadmierną komercjalizacją • zanik dawnych technik budowlanych • brak budowania tożsamości regionalnej lokalnej społeczności • niekorzystny wpływ nowych, wielkomiejskich elementów zagospodarowania przestrzeni na zabudowę ruralistyczną • klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • akty wandalizmu, kradzieże zabytków ruchomych • niski stan zabezpieczeń obiektów zabytkowych w systemy monitoringu, antywłamaniowe i ppoż. • wyludnianie się terenów wiejskich,

• zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców poprzez działania edukacyjne i rozrywkowe (festyny, lokalne święta, konkursy) • tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • komplementarność z Programem opieki nad zabytkami województwa lubuskiego na lata 2021-2024 • wykorzystywanie zabytków do nowych funkcji i adaptacja na funkcje służące społeczności lokalnej • wzrost zainteresowania właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych opieką nad nimi • promowanie przykładów dobrej architektury kontynuującej miejscową regionalną tradycję budowlaną •promocja walorów dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych gminy • rosnąca rola samorządu gminnego poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju gminy; • uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju gminy i poszczególnych miejscowości; • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego; • bogactwo krajobrazu kulturowego, • potencjalne możliwości rozwoju Miejskiej Izby Pamięci • cenne zabytki urbanistyki i architektury, • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o zrównoważone zagospodarowanie obiektów zabytkowych oraz walory przyrodnicze • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych nastawionych na ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego, wsparcie ich przez gminę, • podnoszenie kompetencji zawodowych pracowników gminy odpowiedzialnych za zabytki poprzez zapewnienie im odpowiednich szkoleń.	• brak spójnej bazy danych dotyczącej możliwości pozyskania środków na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków • presja inwestycyjna na obszarach historycznych zespołów wiejskich ingerująca w historyczny układ i substancję zabytkową • termomodernizacja elewacji zewnętrznych zabytkowych budynków bez poszanowania historycznego wystroju skutkująca utratą charakterystycznej dla regionu architektury o ceglanych elewacjach • presja ekoenergetyczna – bezrefleksyjny montaż paneli fotowoltaicznych na cennych obiektach zabytkowych • zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków, bez równoczesnego zachowania ich zabytkowego charakteru i walorów; • dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów i zespołów zabytkowych; • brak poszanowania dla wartości autentyzmu zabytków (oryginalnej substancji, kolorystyki, układu przestrzennego, funkcji, technologii wykonania i historycznych materiałów budowlanych) • głęboka orka w obrębie stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie pól uprawnych • niedostatek promocji działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami • brak wiedzy i świadomości właścicieli i użytkowników zabytków o walorach i znaczeniu obiektów zabytkowych, traktowanych jako dobro wspólne •brak strategii rewitalizacji wsi i małych miasteczek • dewaloryzacja obiektów zabytkowych poprzez przypadkowe bądź częściowe działania inwestycyjne (przebudowy, rozbudowy) bez nawiązania do historycznej kompozycji oraz technologii • brak szkoleń pracowników gminy z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zmieniających się przepisów prawa dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kościół w Jasieniu

8. Założenia programowe

W Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Jasień na lata 2013-2016 sformułowano najważniejsze cele służące realizacji działań związanych z opieką samorządu nad zabytkami położonymi na terenie gminy. Wyznaczono cele i zadania z uwzględnieniem specyfiki dziejów gminy i charakteru jej dziedzictwa kulturowego, kierując się wymogiem spójności z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 87 ust. 2.

Przy sporządzaniu założeń programowych na najbliższe cztery lata, tj. 2021-2024, uwzględniono cele z pierwszej edycji programu opieki nad zabytkami. Z uwagi na konieczność spójności niniejszego opracowania z obowiązującymi aktualnie programami opracowanymi na szczeblu powiatowym (na lata 2021-2024), wojewódzkim (na lata 2021-2024) i krajowym (na lata 2019-2022), wprowadzono niezbędne aktualizacje wyznaczonych celów i zadań.

Prezentowany układ zamierzeń w sferze realizacji Programu opieki nad zabytkami gminy Jasień na lata 2021-2024 tworzą cele priorytetowe, kierunki działań i zadania. Określona strategia wynika z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego i oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy w miejscowych planach i studium.

Analizując wyżej opracowaną tabelę SWOT można wskazać zasadnicze potrzeby działań w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, które przekładają się na

przyjęte założenia programowe. Zgodnie z intencją ustawodawcy, wieloletni i cyklicznie aktualizowany gminny program opieki nad zabytkami ma na trwałe wprowadzić problematykę związaną z zabytkami w obszar zainteresowania i troski władz samorządowych.
Na podstawie przedstawionych założeń programowych ustalono następujące cele priorytetowe:

Cel priorytetowy 1: Rewaloryzacja zabytków fundamentem rozwoju turystycznego i gospodarczego gminy

Cel priorytetowy 2: Edukacja o dziedzictwie kulturowym i wsparcie społeczeństwa obywatelskiego dla dziedzictwa - podstawą wzmocnienia tożsamości regionu

Cel priorytetowy 3: Ochrona krajobrazu kulturowego gminy jako element zrównoważonej polityki przestrzennej gminy

Cel priorytetowy 1: Rewaloryzacja zabytków fundamentem rozwoju turystycznego i gospodarczego gminy	
kierunki działania	**zadania**
Rozpoznanie zasobu i poprawa stanu zachowania zabytków	▪ identyfikacja lokalnego dziedzictwa kulturowego, ocena jego wartości oraz stanu zachowania wraz z wytypowaniem najważniejszych cech lokalnego dziedzictwa stanowiących o specyfice regionu/budowanie marki regionu w oparciu o potencjał lokalnego dziedzictwa (bogactwo archeologiczne? dziedzictwo kolejowe? ceglane zagrody wiejskie?), ▪ wytypowanie listy najbardziej zagrożonych i cennych zabytków na terenie gminy oraz merytoryczne wsparcie ich właścicieli w celu opracowania planu ich odnowienia, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków rezydencjonalnych, ▪ znalezienie użytkownika i sposobu użytkowania pałacu w Jasieniu, ▪ prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach będących własnością gminy (w ramach opracowanego planu remontów), ▪ upowszechnianie źródeł finansowania/dotacji na prace przy zabytkach w mediach społecznościowych i za pomocą internetu oraz aktualizacja uchwały Gminy Jasień w sprawie dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy Jasień zgodnie z obowiązującymi przepisami (możliwość dotacji dla zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków), ▪ poprawa bezpieczeństwa zasobu/ochrona obiektów zabytkowych przed pożarem, kradzieżą i zniszczeniem poprzez montaż instalacji przeciwpożarowych i alarmowych, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków sakralnych, ▪ podjęcie działań w celu uporządkowania i oznaczenia nieczynnych historycznych cmentarzy, w tym zabezpieczenie zachowanych nagrobków, przeprowadzenie prac porządkowych, ogrodzenie terenu i bieżąca pielęgnacja zieleni, utworzenie lokalnych lapidariów płyt nagrobnych,

Cel priorytetowy 1: Rewaloryzacja zabytków fundamentem rozwoju turystycznego i gospodarczego gminy	
	▪ podjęcie działań w celu rozpoznania i oznakowania zabytkowych parków, przeprowadzenie prac porządkowych, bieżąca pielęgnacja zieleni, ▪ realizacja rewitalizacji parku w Jasieniu na Górce Flöthera obejmująca remont i udostępnienie wieży ciśnień oraz bunkrów ▪ bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Jasień oraz udostępnienie gminnej ewidencji zabytków na stronie internetowej gminy.
Kształtowanie turystki kulturowej	▪ budowa marki turystycznej regionu w oparciu o bogactwo archeologiczne poprzez dążenie do realizacji powstania Centrum Naukowo-Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie, które stałoby się topowym produktem turystycznym gminy, ▪ utworzenie punktu informacji turystycznej w gminie/udostępnianie informacji turystycznej na stronie internetowej Urzędu Miasta, ▪ świadome budowanie wizerunku gminy przez udostępnianie na stronie internetowej gminy oraz za pośrednictwem mediów społecznościowych informacji promujących historię regionu (np. jasien.eu), zabytki, szlaki turystyczne (www.szlak15poludnika.pl) powiązane z dziedzictwem kulturowym oraz istniejące aplikacje mobilne (np. westisthebest.pl) ▪ poprawa oznakowania istniejących szlaków turystycznych oraz budowa tablic informacyjnych o zabytkach z wykorzystaniem nowoczesnych technologii ▪ utworzenie i zagospodarowanie regionalnego i transgranicznego szlaku o tematyce kulturowej (np.: związanego z Dolnymi Łużycami), ▪ rozpoznanie obszaru i wytypowanie potencjalnych tras rowerowych powiązanych z najcenniejszymi zabytkami regionu (grodzisko w Wicinie, obiekty rezydencjonalne, sakralne, cmentarze, parki i linie kolejowe) z uwzględnieniem specyfiki krajobrazu kulturowego gminy obejmującego dziedzictwo archeologiczne, kolejowe i bogactwo przyrodnicze, ▪ nawiązane współpracy z realizatorami projektu „Odra Velo - Oder Velo" i dążenie do utworzenia sieci szklaków rowerowych powiązanych ze szlakami wojewódzkimi i transgranicznymi na terenie Brandenburgii, uwzględniających dziedzictwo kulturowe gminy, ▪ wsparcie organizacji turystycznych z terenu gminy oraz istniejących imprez promujących dziedzictwo kulturowe i tożsamość regionu, takich jak Plenery Archeologiczne w Wicinie, Dni Jasienia, itp. (wskrzeszenie Festiwalu Kultur Dawnych?), ▪ aktywne uczestnictwo gminy we współorganizacji wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe, np. Europejskie Dni Dziedzictwa, Międzynarodowy Dzień Ochrony Zabytków lub wydarzeń nawiązujących do Nocy Muzeów – np. nocne zwiedzanie trudno dostępnych/wybranych obiektów zabytkowych, ▪ kreowanie turystyki militarnej – w oparciu o miejsca pamięci związane z przeszłością militarną regionu, ze szczególnym uwzględnieniem filii byłego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen.
Rozwój gospodarczy gminy przez tworzenie miejsc pracy w sektorze	▪ wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zagrodach wiejskich oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, miejscowe tradycje i zwyczaje itp.),

Cel priorytetowy 1: Rewaloryzacja zabytków fundamentem rozwoju turystycznego i gospodarczego gminy	
dziedzictwa kulturowego	▪ współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach zabytkowych parków i dawnych cmentarzy. ▪ obsługa turystyczna Centrum Naukowo-Badawczo-Edukacyjno-Turystycznego Grodzisko w Wicinie – przewodnicy, animatorzy itp.

Cel priorytetowy 2: Edukacja o dziedzictwie kulturowym i wsparcie społeczeństwa obywatelskiego dla dziedzictwa - podstawą wzmocnienia tożsamości regionu	
kierunki działania	**zadania**
Wspieranie działań edukacyjnych promujących dziedzictwo kulturowe	▪ organizowanie *kulturalnych lekcji* - o dziedzictwie kulturowym regionu w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, ▪ popularyzowanie dostępnych w internecie materiałów edukacyjnych, np. *Dziedzictwo Ziemi Lubuskiej. Dzieje i kultura. Podręcznik dla młodzieży* (publikacja planowana na 2021 r) lub podręcznika opracowanego w 2016 r. przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (dalej NID) *Rozgryźć dziedzictwo – Podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym*[9] ▪ inicjowanie i organizacja wystaw popularyzujących historię regionu i dziedzictwo kulturowe gminy ▪ wspieranie wydawnictw popularno-naukowych dot. dziedzictwa kulturowego i tradycji miasta i gminy Jasień, ▪ organizowanie i wspieranie konkursów (tematycznych, plastycznych, multimedialnych) dotyczących historii i zabytków w mieście i gminie (placówki edukacyjne oraz instytucje kultury, stowarzyszenia), ▪ zachęcanie dzieci i młodzieży do udziału w istniejących konkursach promujących dziedzictwo kulturowe o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym np. „Poznajemy Ojcowiznę" organizowany przez PTTK, ▪ wyeksponowanie zabytków wpisanych do rejestru poprzez wspieranie ich właścicieli do oznakowania zabytków znakiem Konwencji Haskiej, tzw. Błękitną Tarczą,
Wzmocnienie postaw społeczeństwa obywatelskiego kapitałem dla dziedzictwa	▪ powołanie społecznego opiekuna zabytków, ▪ wsparcie organizacji pożytku publicznego i innych podmiotów, których cele statutowe obejmują popularyzację dziedzictwa kulturowego i edukację o/dla dziedzictwa, ▪ odnalezienie społecznego lidera, zaangażowanego w partycypacyjne zarządzanie lokalnym dziedzictwem kulturowym, który mógłby wspierać gminę w opiece nad zabytkami oraz aktywizować mieszkańców we wspólną troskę o dziedzictwo, ▪ budowanie świadomego społeczeństwa obywatelskiego, znającego swoje korzenie, a także odkrywającego na nowo przeszłość regionu poprzez organizowanie wspólnych akcji porządkowania/pielęgnowania zabytkowych parków oraz cmentarzy ewangelickich w ramach wolontariatu, ▪ promowanie osób zasłużonych w społecznej opiece nad zabytkami

9 https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/MATERIA%C5%81Y%20EDUKACYJNE/Podrecznik%20dobrych%20praktyk_.pdf)

Cel priorytetowy 2: Edukacja o dziedzictwie kulturowym i wsparcie społeczeństwa obywatelskiego dla dziedzictwa - podstawą wzmocnienia tożsamości regionu	
	poprzez zgłaszanie ich kandydatur (przez Gminę Jasień/lub organizację społeczną, której celem statutowym jest opieka nad zabytkami) do przyznania odznaki „Za opiekę nad zabytkami" przez Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, ▪ popularyzowanie fachowej literatury wspomagającej ochronę i opiekę nad lokalnym dziedzictwem, np. opracowanie NID- u z 2016 *Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach.pdf*[10]
Dowartościowanie lokalnej tożsamości w oparciu o dziedzictwo materialne i niematerialne	▪ propagowanie wizerunku wielokulturowej gminy poprzez współorganizację imprez i przedsięwzięć opartych o lokalną tradycję (ludową/kulinarną) oraz promowanie regionalnych zespołów folklorystycznych i muzycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych, ▪ rozpoznanie i udokumentowanie zabytków niematerialnych gminy wraz z wytypowaniem szczególnie cennych, kwalifikujących się do wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa (prowadzoną przez NID), ▪ wspieranie działań służących zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kultury, np. historycznych nazw miejsc i obiektów, nazw związanych z lokalną historią, tradycją, topografią - poprzez oznakowanie tych miejsc w przestrzeni publicznej, ▪ wspieranie tworzenia kolekcji zbiorów dokumentujących historię i tradycje regionu na bazie Miejskiej Izby Pamięci ▪ wspieranie badań naukowych nad wspólnym dziedzictwem Dolnych Łużyc – obejmujących m. in. obszar gminy Jasień oraz Brandenburgii, poprzez organizowanie sesji naukowych, wydawnictw oraz wspieranie działań promujących wspólne dziedzictwo (np. wzorem działalności Działalności Koła Przyjaciół Zamków i Ogrodów Nowej Marchii).
Współpraca instytucji, stowarzyszeń, sektora prywatnego na rzecz opieki nad zabytkami	▪ stała współpraca samorządu z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Narodowym Instytutem Dziedzictwa (Oddziałem Terenowym w Zielonej Górze), w celu budowania partnerskich relacji dla wspólnego dobra jakim jest ochrona zabytków, ▪ podtrzymywanie udanej współpracy regionalnej, ponadregionalnej i transgranicznej w ramach różnego rodzaju partnerstwa np. Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Grupa Łużycka czy Euroregionu „Sprewa-Nysa-Bóbr", ▪ umożliwienie pracownikom samorządowym w gminie, odpowiedzialnym za opiekę nad zabytkami/planowanie przestrzenne/ ochronę przyrody uczestnictwa w szkoleniach ponoszących kompetencje zawodowe w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami,

10 https://nid.pl/pl/Wydawnictwa/inne%20wydawnictwa/Dziedzictwo%20obok%20Mnie%20%E2%80%93%20poradnik%20zarz%C4%85dzania%20dziedzictwem%20w%20gminach.pdf

Cel priorytetowy 3: Ochrona krajobrazu kulturowego gminy jako element zrównoważonej polityki przestrzennej gminy	
Kierunki działania	**zadania**
Wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego narzędziami polityki przestrzennej gminy	▪ wytypowanie obszarów nieobjętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, które posiadają duże nasycenie zabytkami i/lub cenne krajobrazy kulturowe i dążenie do opracowania miejscowych planów dla tych obszarów z uwzględnieniem ochrony zabytków, ▪ uwzględnianie zasad ochrony zabytkowych obszarów zieleni komponowanej w dokumentach polityki przestrzennej gminy - np. przy aktualizacji Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w dokumentach stanowiących miejscowe prawo tj. planach zagospodarowania przestrzennego, a także w decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego, ▪ uwzględnianie we wszelkich dokumentach strategicznych ochrony i należytej ekspozycji zabytków i krajobrazu kulturowego oraz przyrodniczego. ▪ uwzględnienie ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania osi widokowych służących ekspozycji układów przestrzennych – urbanistycznego i ruralistycznych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych,
Wyeksponowanie cennych przyrodniczo elementów kształtujących krajobraz kulturowy	▪ ochrona alei i szpalerów drzew poprzez rozpoznanie zasobu (we współpracy z WKZ lub NID-em) na terenie gminy oraz wytypowanie listy alei i szpalerów wartych ujęcia w ewidencji konserwatorskiej lub wpisu do rejestru zabytków, ▪ systematyczne znakowanie pomników przyrody oraz typowanie tworów przyrodniczych wartych objęcia ochroną.

Pałac w Jasionnej

9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami gminy Jasień realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Ze strony Gminy Jasień zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz Urząd Miejski w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

● instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
- poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych,
- prowadzenie i aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

● instrumenty finansowe:

- finansowanie robót budowlanych czy prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy Jasień,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie gminy Jasień,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego" (PPP).

● instrumenty społeczne:
- wszelkie działania edukacyjne, promocyjne oraz współdziałanie na poziomie społeczności lokalnych w celu uzyskania właściwych efektów i realnej partycypacji w realizacji celów priorytetowych przewidzianych w programie,
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

● instrumenty koordynacji:
- realizacja programów i strategi gminy Jasień, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategi rozwoju gminy, planu rozwoju lokalnego, programu ochrony środowiska przyrodniczego, lokalnego programu rewitalizacji, itp.);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

● instrumenty kontrolne:
- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Jasień;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Porgramu oraz aktualizacja Programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania dziedzictwa kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Programu.

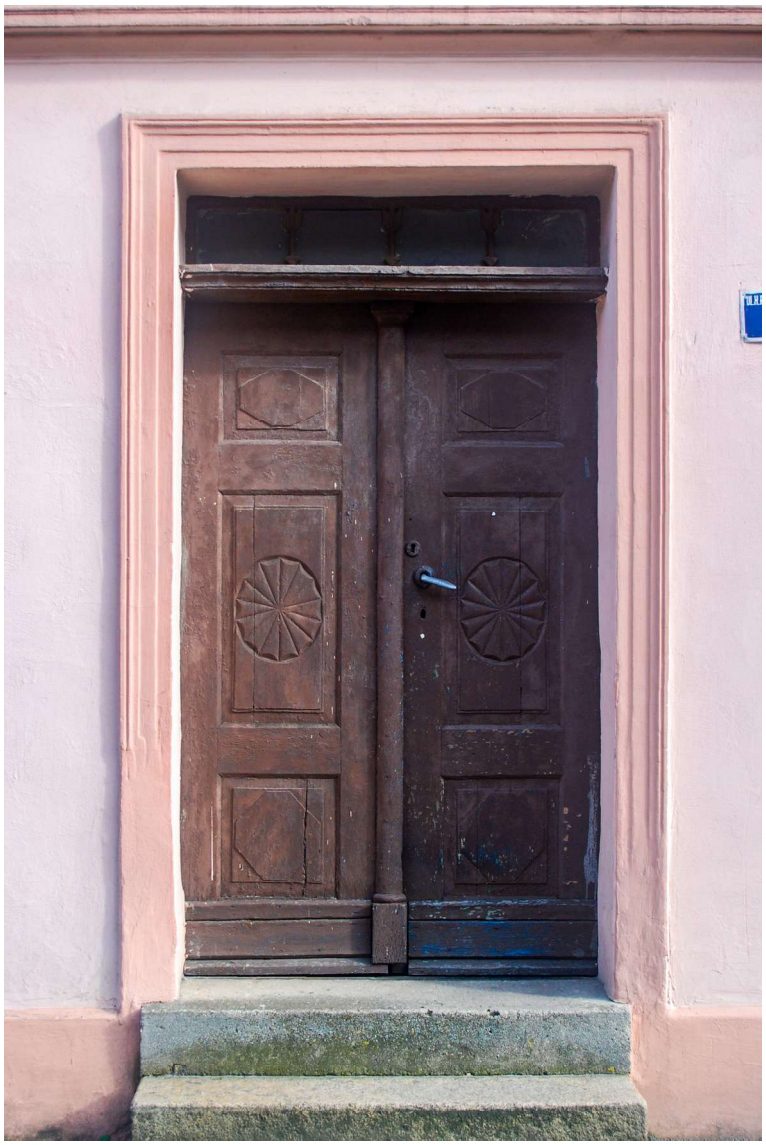

Zabytkowa stolarka drzwiowa w Jasieniu

Gmina miejsko-wiejska Jasień będzie podejmowała działania w obrębie wszystkich instrumentów wdrażania w formie inicjatyw własnych oraz w ramach współudziału w takowych działaniach, które będą realizowane przez inne instytucje.

10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Niniejszy *Program* po zaopiniowaniu przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz Jasienia będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań *Programu* i przedstawiał je Radzie Gminy. Uzyskane ze sprawozdania dane pozwolą na stworzenie raportu określającego poziom realizacji programu odnosząc go do przyjętych trzech priorytetów. Raport winien zawierać:

- wskazanie liczby i charakteru zrealizowanych robót i prac konserwatorskich przy zabytkach stanowiących własność Gminy;
- wskazanie liczby i charakteru zrealizowanych robót i prac konserwatorskich przy zabytkach nie stanowiących własności Gminy, na które udzielono dotacji;
- określenie działań mających na celu objęcie ochroną prawną obiektów i obszarów położonych na terenie gminy (liczba wniosków o wpisy do rejestru zabytków, liczba opracowanych lub zmienionych planów zagospodarowania przestrzennego itd.);
- ocenę wykorzystania, funkcjonowania i liczbę utworzonych szlaków kulturowych/ rowerowych powiązanych z dziedzictwem kulturowym;
- liczba i rodzaj realizowanych działań (lub współrealizowanych) projektów badawczych promujących dziedzictwo Dolnych Łużyc;
- informację na temat współpracy międzyinstytucjonalnej i społecznej;
- liczbę i rodzaj zorganizowanych (lub współorganizowanych) szkoleń, warsztatów, konkursów, działań edukacyjnych, działań promocyjnych.

Tak określone wyznaczniki realizacji Programu pozwolą na ocenę jego efektywności wdrażania i przyczynią się do realnego wdrożenia jego założeń w praktyczne działanie.

11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie czy roboty budowlane, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym gminy. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać więc dwutorowo:
- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Jasień;
- ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Jasień.

Głównymi potencjalnymi źródłami finansowania działań zaplanowanych w Programie są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa, samorządu województwa lubuskiego, gmin i powiatów oraz z funduszy europejskich:
1. środki finansowe pochodzące z budżetu państwa, przyznawane przez Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu w ramach programów ministerialnych lub środki finansowe będące w dyspozycji wojewody, przyznawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. środki wojewódzkie - dotacje celowe dla podmiotów posiadający tytuł prawny do zabytku na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa lubuskiego,
3. środki z funduszy unijnych,

4. środki z europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej, np. fundusze Wyszehradzkie, Fundacja współpracy Polsko-Niemieckiej

Przykładowe Programy Operacyjne Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu:

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe" jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Dofinansowanie w ramach programów operacyjnych MKDNiS odbywa się w ramach następujących programów:

a) „Ochrona zabytków"
www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow3

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

b) „Miejsca Pamięci Narodowej"
www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju2

Celem priorytetu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

c) „Ochrona zabytków archeologicznych"
www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych3

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

d) „Kultura ludowa i tradycyjna"
www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna3

Celem priorytetu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

e) „Wspieranie działań muzealnych"
www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych3

Celem priorytetu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

f) Program „Kultura cyfrowa"
https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-cyfrowa3

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Fundusze unijne

W 2020 r. dobiegła końca perspektywa finansowa Unii Europejskiej, obejmująca lata 2014–2020. Obecnie znajdujemy się u progu nowej unijnej perspektywy finansowej, obejmującej lata 2021–2027. Wiadomo, że wsparcie dla działań, o dofinansowanie których można było się ubiegać do tej pory, w większości będzie kontynuowane. W obecnej 108 perspektywie finansowej były to:
- środki z Programu Infrastruktura i Środowisko,
- środki z Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej/Interreg
- Programy transgraniczne: Polska – Saksonia, Brandenburgia – Polska,
- środki w dyspozycji województwa (np. Regionalny Program Operacyjny – RPO oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich – PROW)
- wsparcie rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEDER.

Program regionalny na lata 2021-2027

Śladem wcześniejszych edycji programów regionalnych, również w kolejnej perspektywie finansowej Unii Europejskiej (2021-2027), planuje się wsparcie skierowane na obszar kultury i dziedzictwa kulturowego. Aktualnie trwają prace nad zdefiniowaniem zakresu możliwego wsparcia w ramach programów krajowych jak i regionalnych. Końcowy efekty uzgodnień w ramach Celu Polityki 4: Europa o silniejszym wymiarze społecznym przez wdrażanie europejskiego filaru praw socjalnych, Cel Szczegółowy IV bis: Wzmocnienie roli kultury i turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych nie jest jeszcze znany. Niemniej jednak zakłada się, iż na poziomie regionalnym będą możliwe do realizacji działania związane z zachowaniem i modernizacją obiektów dziedzictwa kulturowego, konserwacją zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.

Ponadto przewiduje się, iż wsparcie będzie mogło być przeznaczone na realizację przedsięwzięć dotyczących turystycznych szlaków tematycznych i produktów turystycznych (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych). Przewiduje się również działanie mające na celu ułatwienie dostępu do zabytków, instytucji kultury oraz szlaków turystycznych, w tym dostosowanie ww. obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Dodatkowo finansowanie zadań służących realizacji Programu może odbywać się z wykorzystaniem:
• dochodów własnych instytucji kultury,
• środków własnych gminy (budżet),
• środków z funduszu kościelnego,

• darowizn na rzecz gminy,
• środki finansowe fundacji i stowarzyszeń polskich i międzynarodowych (np. Polska Fundacja Narodowa, Polsko-Niemiecka Fundacja Ochrony Zabytków Kultury, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej)
• środków prywatnych (np. osób fizycznych)
• Fundusz Kościelny (w ramach Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych MSWiA)
• Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.
• innych środków przewidzianych prawem (zbiórki komitetów działających na rzecz ochrony zabytków, inicjatywy społeczne itp.).

Możliwość realizacji większości zadań jest uzależniona od wysokości środków publicznych przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami, budżetów projektów oraz możliwości finansowych podmiotów i jednostek jako wykonawców zadań.

Detal płyty epitafijnej pastora Andreasa Schmidt
w Wicinie

12. Załączniki

Załącznik nr 1 - wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Załącznik nr 2 - wykaz zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji

Załącznik nr 3 - wykaz zabytków archeologicznych

Załącznik nr 1 - wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków

0biekt	Miejscowość	Gmina	Adres obecny	Numer	Data
Kościół filialny	BUDZIECHÓW	Jasień		2698	12.04.1977
Dwór	BUDZIECHÓW	Jasień		2699	12.04.1977
Dom nr 2 /szkoła /	GOLIN	Jasień		2706	12.04.1977
Kościół poewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki kościół pw. Św. Anny	JABŁONIEC	Jasień		L-201/A (d.2720)	12.04.1977
Pałac	JASIEŃ	Jasień	Buczka 1	476	20.05.1963
Kościół par. pw. MB Różańcowej	JASIEŃ	Jasień	Kościelna 5 - pl. Wolności	475	20.05.1963
Dom mieszkalny, z rejestru skreślona część nadziemna budynku	JASIEŃ	Jasień	Wolności 16	1322	28.09.1964
Dom mieszkalny	JASIEŃ	Jasień	Wolności 17 ob. Wolności 19	1323	28.09.1964
Budynek	JASIEŃ	Jasień	Kościuszki 3	2353	11.09.1976
Budynek	JASIEŃ	Jasień	Piątkowskiego (d. Krótka) 1	2724	12.04.1977
Budynek, wpis należy zweryfikować	JASIEŃ	Jasień	Jaskółcza 6 (d. Sienkiewicza 40)	2725	12.04.1977
Budynek nie istnieje? Zweryfikować	JASIEŃ	Jasień	Jana Pawła II (d. Świerczewskiego) 3	2726	12.04.1977
Budynek	JASIEŃ	Jasień	Jana Pawła II (d. Świerczewskiego) 9	2727	12.04.1977
Budynek	JASIEŃ	Jasień	Jana Pawła II 16	L-539/A (d.2728)	12.04.1977
Dom drewniany nr 17	JASIONNA	Jasień		317	02.05.1961
Pałac	JASIONNA	Jasień		L-662/A (d. 497)	20.05.1963
Park pałacowy, historyczny zespół budowlany, obejmujący obszar założenia folwarcznego wraz z zachowanymi budynkami folwarcznymi, obiekty folwarczne: relikty budynków z przejazdem bramnym wraz z drewnianą bramą wjazdową, chlew, budynek mieszkalno-gospodarczy (dom rządcy i obora), stodoła z chłodnią na mleko	JASIONNA	Jasień		L-662/A	01.06.2015
Dwór i spichlerz	ŚWIBNA	Jasień		2066	30.04.1971
Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z otoczeniem	Wicina	Jasień	dz. nr 201	L-188/A	30.12.2005
Leśniczówka	ZABŁOCIE	Jasień		1324	15.03.1965
Kaplica grobowa rodziny von Rabenau na cmentarzu komunalnym	JASIEŃ	Jasień	kwatał ograniczony ul. Mickiewicza, Cmentarną i Brukową	L-785/A	16.03.2018

Załącznik nr 2 - wykaz zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wyznaczonych do ujęcia w tej ewidencji

Powiat	Gmina	Miejscowość	Obiekt	ulica	nr domu/ dz.	nr rejestru
żarski	Jasień	Bieszków	Cmentarz rzym.-kat. (d.ewangelicki)	na zachód od wsi, w pobliżu lasu		
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		6	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		10	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		12	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		13	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		24	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		36	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		40	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		41	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		42	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		43	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		45	
żarski	Jasień	Bieszków	Dom		46	
żarski	Jasień	Bronice	Cmentarz (d. protestancki)	na zachodnim krańcu wsi		
żarski	Jasień	Bronice	Dom		1	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		2	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		3	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		4	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		7	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		10	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		14	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		16	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		17	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		21	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		23	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		24	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		25	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		27	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		30	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		34	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		36	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		37	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		38	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		42	
żarski	Jasień	Bronice	Dom		44	
żarski	Jasień	Budziechów	Układ ruralistyczny	historyczny układ wsi		
żarski	Jasień	Budziechów	Cmentarz (d. protestancki)	wokół kościoła		

żarski	Jasień	Budziechów	Kościół filialny pw.św. Józefa Robotnika			2698
żarski	Jasień	Budziechów	Historyczne otoczenie kościoła			
żarski	Jasień	Budziechów	Założenie folwarczne:			
żarski	Jasień	Budziechów	Dwór			2699
żarski	Jasień	Budziechów	Obora			
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		8	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		9	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		13	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		14	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		15	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		16	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		17	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		18	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		19	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		21	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		22	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		23	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		24	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		25	
żarski	Jasień	Budziechów	Obora		25	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		26	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		27	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		29	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		30	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		31	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		33	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		34	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		35	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		40	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		42	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		45	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		53	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		58	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		63	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		64	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		66	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		67	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		69	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		71	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		72	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		77	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		80	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		81	

żarski	Jasień	Budziechów	Dom		85	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		91	
żarski	Jasień	Budziechów	Dom		92	
żarski	Jasień	Golin	Cmentarz (d.protestancki)	po zachodniej stronie drogi do Jaryszowa		
żarski	Jasień	Golin	Zespół pałacowo-parkowo-folwarczny:			
żarski	Jasień	Golin	Pozostałości pałacu /3/			
żarski	Jasień	Golin	Park			
żarski	Jasień	Golin	Stodoła /1/			
żarski	Jasień	Golin	Budynek gospodarczy (d. oranżeria) /2/			
żarski	Jasień	Golin	Dom		1	2703
żarski	Jasień	Golin	Dom nr 2 (szkoła)		2	2706
żarski	Jasień	Golin	Dom		4	
żarski	Jasień	Golin	Budynek gospodarczy		4	
żarski	Jasień	Golin	Dom		5	
żarski	Jasień	Golin	Dom		9	
żarski	Jasień	Golin	Dom		10	
żarski	Jasień	Golin	Dom		13	
żarski	Jasień	Golin	Dom		14	
żarski	Jasień	Golin	Dom		16	
żarski	Jasień	Golin	Dom		22	
żarski	Jasień	Golin	Dom		28	
żarski	Jasień	Golin	Dom		32	
żarski	Jasień	Golin	Dom		33	
żarski	Jasień	Golin	Dom		34	
żarski	Jasień	Golin	Dom		41	
żarski	Jasień	Golin	Dom		43	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		2	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		5	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		7	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		18	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		21	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		22	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		33	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		34	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		35	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		40	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		41	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		42	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		43	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		44	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		46	

żarski	Jasień	Guzów	Dom		47	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		48	
żarski	Jasień	Guzów	Dom		49	
żarski	Jasień	Guzów	Stodoła		49	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Cmentarz rzymsko-katolicki (d.ewangelicki)	wokół kościoła		
żarski	Jasień	Jabłoniec	Kościół poewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki kościół pw. Św. Anny			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Historyczne otoczenie kościoła			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		5	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		8	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		9	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		10	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		11	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		12	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		16	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Obora		16	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		22	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		23	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		24	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		25	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		26	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		38	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		43	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		44	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		49	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		50	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		51	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		52	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		54	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		57	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		58	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		59	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Stodoła		59	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		60	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		61	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		64	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		66 (d. 76)	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		67	
żarski	Jasień	Jabłoniec	Dom		77	

żarski	Jasień	Jaryszów	Cmentarz rzymsko-katolicki (d.ewangelicki)	przy wiejskiej drodze		
żarski	Jasień	Jasień	Układ urbanistyczny	historyczny układ urbanistyczny		
żarski	Jasień	Jasień	Cmentarz rzymsko-katolicki (d.ewangelicki)	Mickiewicza		
żarski	Jasień	Jasień	Kościół parafialny pw. MB Różańcowej			475
żarski	Jasień	Jasień	Historyczne otoczenie kościoła			
żarski	Jasień	Jasień	Dworzec kolejowy			
żarski	Jasień	Jasień	Wodociągowa wieża ciśnień			
żarski	Jasień	Jasień	Zespół pałacowy:			
żarski	Jasień	Jasień	Budynki mieszkalne (sześć)			
żarski	Jasień	Jasień	Remiza	Strażacka (d. Buczka)	3	
żarski	Jasień	Jasień	Pałac	Strażacka (d. Buczka)	1	476
żarski	Jasień	Jasień	Stajnie	Strażacka (d. Buczka)	5	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Konstytucji 3 Maja	4a,b	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Konstytucji 3 Maja	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Armii Krajowej	2	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Armii Krajowej	3	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Armii Krajowej	5	
żarski	Jasień	Jasień	Założenie pałacowo-folwarczne:	Strażacka (d. Buczka)	1	
żarski	Jasień	Jasień	Pałac/1/	Strażacka (d. Buczka)		
żarski	Jasień	Jasień	Magazyn i garaże (d.wozownia) /2/	Strażacka (d. Buczka)	1	
żarski	Jasień	Jasień	Remiza strażacka /3/	Strażacka (d. Buczka)	1	
żarski	Jasień	Jasień	Dom mieszkalny /4/	Strażacka (d. Buczka)	1	
żarski	Jasień	Jasień	Budynki gospodarcze /5/	Strażacka (d. Buczka)	14-14a	
żarski	Jasień	Jasień	Dom mieszkalny /6/	Strażacka (d. Buczka)	1	
żarski	Jasień	Jasień	Szkoła /7/	Strażacka (d. Buczka)	1	
żarski	Jasień	Jasień	Domy mieszkalne /8/	Okrzei	1a-1b	
żarski	Jasień	Jasień	Dworzec kolejowy	Kolejowa	63	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	1a	
żarski	Jasień	Jasień	Budynek przemysłowy	Kolejowa	3	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	5	

żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	14	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	16	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	18	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	20	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kolejowa	22 i 24	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	3	2353
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	7	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	11	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	12	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	17	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	21	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	23	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	27	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	28	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	29	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	30	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	33	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	35	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Kościuszki	36	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	1	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	3	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	7	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	9	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	11	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	12	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	13	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	14	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	15	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	16	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	16b (d. 6a)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	17	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	18	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	21	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	22	

żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	23	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	24	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	25	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	29	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	30	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	31	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	32	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	33	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	35	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	42 (d. 36)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	37	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	38	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	44	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Mała	2	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Mała	4	
żarski	Jasień	Jasień	Budynek (d. zajazd)	Piątkowskiego	1	2724
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Piątkowskiego	2	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Piątkowskiego	7	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Podgórna	1	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Podgórna	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Podgórna	2 (d. 5)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Polna	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Polna	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Polna	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Polna	12	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	7a-7b	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	9	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	13	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	15	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Powstańców Warszawskich	21	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	2	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	3	2726

żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	5a (d. 5)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	7	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	9	2727
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	11	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	12a	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	13	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	15	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	16	L-539/A (d.2728)
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	17	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	18a (d. 18)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	18 (d. 19)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	20a (d. 20)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	22	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	26a (d. 26)	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Jana Pawła II	28	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	1	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	2	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	3	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	5	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	9	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	11	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	13	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	14	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	15	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	16	1322
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności (z rejestru zabytków skreślona część nadziemna)	19 (d.17)	1323
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Pl. Wolności	19	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	23	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	25	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Lubska	29	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	XX Lecia	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	XX Lecia	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	XX Lecia	12	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	XX Lecia	14	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	XX Lecia	18	

żarski	Jasień	Jasień	Dom	Sienkiewicza (ob. Jaskółcza)	40 (ob. 6)	2725
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Świbna	32-33	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	3	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	4	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	5	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	6	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	7	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	8	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	9	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	10	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	11	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	12	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	14	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	15	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	17	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	18	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	19	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	20	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	22	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	23	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	25	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	27	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	41	
żarski	Jasień	Jasień	Dom	Żarska	41a	
żarski	Jasień	Jasionna	Cmentarz rzymsko-katolicki (d.ewangelicki)	na półn-zach.od wsi		
żarski	Jasień	Jasionna	Zespół pałacowo--gospodarczy:		12 i 16	
żarski	Jasień	Jasionna	Pałac /1/			497
żarski	Jasień	Jasionna	Park			
żarski	Jasień	Jasionna	Mostek drewniany	zalew przed południową elewacją		
żarski	Jasień	Jasionna	Brama			
żarski	Jasień	Jasionna	Zabudowania folwarczne			
żarski	Jasień	Jasionna	Stodoła I			
żarski	Jasień	Jasionna	Stodoła II (chłodnia na mleko) /2/		12	
żarski	Jasień	Jasionna	Obora I			
żarski	Jasień	Jasionna	Obora II /3/		12	
żarski	Jasień	Jasionna	Dom mieszkalny /4/		16	
żarski	Jasień	Jasionna	Chlew /5/		16	

żarski	Jasień	Jasionna	Dom mieszkalny /6/			
żarski	Jasień	Jasionna	Ruiny /7/			
żarski	Jasień	Jasionna	Wiata /8/			
żarski	Jasień	Jasionna	Oficyna			
żarski	Jasień	Jasionna	Dom		14	
żarski	Jasień	Jasionna	Dom		17	317
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Osada folwarczna			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Cmentarz (d. ewangelicki)	na południ.-wsch.wsi		
żarski	Jasień	Lisia Góra	Cmentarz (d. ewangelicki)	w lesie, na wzniesieniu		
żarski	Jasień	Lisia Góra	Dom		3	
żarski	Jasień	Lisia Góra	Dom		5	
żarski	Jasień	Lisia Góra	Obora		5	
żarski	Jasień	Lisia Góra	Dom		25	
żarski	Jasień	Lisia Góra	Dom		28	
żarski	Jasień	Lisia Góra	Dom (d. świetlica)		29	
żarski	Jasień	Mirkowice	Układ ruralistyczny	historyczny układ wsi		
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		8	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		9	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		11	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		12	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		13	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		14	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		15	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		16	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		17	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		22	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		25	
żarski	Jasień	Mirkowice	Dom		26	
żarski	Jasień	Roztoki	Krzyż pokutny		obok domu nr 23	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		3	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		7	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		13	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		14	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		18	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		19	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		22	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		23	
żarski	Jasień	Roztoki	Dom		24	
żarski	Jasień	Świbna	Układ ruralistyczny	historyczny układ wsi		

żarski	Jasień	Świbna	Założenie pałacowo-folwarczne:		12	
żarski	Jasień	Świbna	Pałac /1/		8	2066
żarski	Jasień	Świbna	Pozostałości parku			
żarski	Jasień	Świbna	Spichlerz /2/		12	2066
żarski	Jasień	Świbna	Obora /3/		12	
żarski	Jasień	Świbna	Budynek mieszkal-no-gospodarczy /4/		12	
żarski	Jasień	Świbna	Warsztaty /5/			
żarski	Jasień	Świbna	Dom		9	
żarski	Jasień	Świbna	Dom		10	
żarski	Jasień	Świbna	Dom		14	
żarski	Jasień	Świbna	Dom		15	
żarski	Jasień	Świbna	Dom		19	
żarski	Jasień	Świbna	Dom		20	
żarski	Jasień	Wicina	Układ ruralistyczny	historyczny układ wsi		
żarski	Jasień	Wicina	Cmentarz rzymsko-katolicki (d. ewangelicki)	wokół kościoła		
żarski	Jasień	Wicina	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa		31	L-188/A
żarski	Jasień	Wicina	Historyczne otoczenie kościoła			
żarski	Jasień	Wicina	Dom		6	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		8	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		9	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		10	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		11	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		12	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		14	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		17	
żarski	Jasień	Wicina	Dom I		22	
żarski	Jasień	Wicina	Dom II		22	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		46	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		47	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		48	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		49	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		51	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		53	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		59	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		60	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		62	
żarski	Jasień	Wicina	Dom		63	

żarski	Jasień	Zabłocie	Układ ruralistyczny			
żarski	Jasień	Zabłocie	Cmentarz rzymsko-katolicki (d. ewangelicki)	na wschód od wsi		
żarski	Jasień	Zabłocie	Kostnica	cmentarz		
żarski	Jasień	Zabłocie	Park krajobrazowy			
żarski	Jasień	Zabłocie	Remiza strażacka			
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		3	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		5	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		6	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		7	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		11	
żarski	Jasień	Zabłocie	Budynek gospodarczy		11	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		12	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		13	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		14	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		15	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		16	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		17	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		18	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		27	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		28	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		30	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		32	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		33	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		35	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		36	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		37	
żarski	Jasień	Zabłocie	Budynek gospodarczy		37	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		38	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		41	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		42	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		43	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		47	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		48	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		49	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		58	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		59	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		60	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		61	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		62	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		64	

żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		65	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		66	
żarski	Jasień	Zabłocie	Budynek gospodarczy		66	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		67	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		68	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		69	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		70	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		73	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		74	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		76	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		77	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		78	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		84	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		85	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		88	
żarski	Jasień	Zabłocie	Dom		90	
żarski	Jasień	Zieleniec	Dom		1	
żarski	Jasień	Zieleniec	Dom		13	

Załącznik nr 3 - wykaz zabytków archeologicznych

powiat	gmina	miejscowość	stanowisko	nr na obszarze AZP	obszar AZP	funkcja	chronologia	przyna-leżność kulturowa	nr rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 1	25	65-09	punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 2	26	65-09	osada ślad osadniczy	PEB/Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 3	27	65-09	punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 4	28	65-09	punkt osadniczy	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 5	29	65-09	punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 6	30	65-09	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 7	31	65-09	punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 8	32	65-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 9	33	65-09	punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 10	34	65-09	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 11	35	65-09	osada pradzieje WŚ PŚ	OWR ? pradzieje WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 12	36	65-09	punkt osadniczy osada punkt osadniczy	Lt OWR pradzieje	k. jastorfska k. luboszycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 14	37	65-09	ślad osadniczy	pradzieje			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 15	38	65-09	punkt osadniczy osada osada ślad osadniczy	Ha OWR WŚ PŚ	k. łużycka k. luboszycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 13	39	65-09	punkt osadniczy cmentarzysko ? punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje Ha WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 16	40	65-09	osada punkt osadniczy ślad osadniczy	Ha/Lt pradzieje PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 17	41	65-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Jasień	Jasień, st. 1	69	65-09	cmentarzysko	PEB	k. łużycka		
żarski	Jasień	Budziechów	Budziechów, st. 18	70	65-09	cmentarzysko cmentarzysko	OWR	k. łużycka		
żarski	Jasień	Mirkowice	Mirkowice, st. 1	81	65-09	miejsce po zo-bie AL. Gassen	1944 r.			
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. I	1	65-10	grodzisko	Ha	k. łużycka	L-6/C	1968-09-12
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. II	2	65-10	osada osada osada osada	Ha EK WEB ? PŚ	k. łużycka	L-64/C	1968-10-01

żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. III	3	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	WEB Ha/Lt	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. IV	4	65-10	osada	Ha	k. łużycka	L-63/C	1968-10-01
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. V	5	65-10	osada osada	Ha WEB	k. łużycka	L-62/C	1968-10-01
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. VI	6	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka	L-61/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. VII	7	65-10	osada osada ślad osadniczy	Ha OWR PŚ	k. łużycka	L-60/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. VIII	8	65-10	osada ślad osadniczy	PEB/Ha PŚ	k. łużycka	L-66/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. IX	9	65-10	osada ślad osadniczy	PEB/Ha PŚ	k. łużycka	L-65/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. X	10	65-10	osada ślad osadniczy	PEB/Ha PŚ	k. łużycka	L-59/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XI	11	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	Ha WEB Ha/Lt ŚR	k. łużycka k. łużycka	L-58/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XII	12	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy	Ha pra-dzieje PŚ	k. łużycka	L-57/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XIII	13	65-10	osada ślad osadniczy	Ha ŚR	k. łużycka	L-56/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XIV	14	65-10	osada osada ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	Ha pra-dzieje EK WEB ŚR	k. łużycka	L-55/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XV	15	65-10	osada osada ślad osadniczy	Ha WEB mezolit	k. łużycka	L-54/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina/ Mirkowice/ Roztoki	Wicina, st. XVI	16	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	Ha EK WEB ŚR	k. łużycka	268/Ar	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XVII	17	65-10	cmentarzysko	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XVIII	18	65-10	osada	Ha	k. łużycka	L-53/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XIX	19	65-10	osada ślad osadniczy	Ha ŚR	k. łużycka	L-52/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XX	20	65-10	osada osada	PEB WEB	k. łużycka	L-51/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXI	21	65-10	osada	PEB/Ha	k. łużycka	L-49/C	1970-11-26
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXII i XXIII	22	65-10	cmentarzysko osada	PEB/Ha WEB	k. łużycka	L-50/C	1970-10-30
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXIV	23	65-10	ślad osadniczy osada ślad osadniczy	WEB PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXV	24	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy osada	EK WEB Ha	k. łużycka		

żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXVI	25	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy osada	neolit pradzieje Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXVII	26	65-10	osada ślad osadniczy	Ha WŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXVIII	27	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXIX	28	65-10	ślad osadniczy osada ślad osadniczy	WEB PEB/ Ha WŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXX	49	65-10	cmentarzysko	WEB			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. VIII	50	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. IX	51	65-10	ślad osadniczy		k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. II	52	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. X	53	65-10	osada ślad osadniczy	OWR PŚ	k. luboszyc-ka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. III	54	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	Ha Ha WŚ PŚ	k. łużycka k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XI	55	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XII	56	65-10	osada ?	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów		57	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XIV	58	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XV	59	65-10	osada ślad osadniczy	Lt PŚ	k. jastorfska (gr. gubińska)		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XVI	60	65-10	osada osada ślad osadniczy	WEB PEB/ Ha PŚ			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XVII	61	65-10	osada	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XVIII	62	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XVIII	63	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	OWR PŚ	k. luboszyc-ka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. IX	64	65-10	punkt osadniczy osada	PEB/Ha	k. łużycka k. łużycka	L-71/C	1970-09-25
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. I	65	65-10	punkt osadniczy osada	Ha/Lt	k. łużycka k. łużycka	L-70/C	1970-09-25
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. II	66	65-10	punkt osadniczy ślad osadniczy		k. łużycka k. łużycka	L-69/C	1970-09-25
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. VI	67	65-10	punkt osadni-czy osada ślad osadniczy	HA PŚ	k. łużycka k. łużycka	L-68/C	1970-09-25
żarski	Jasień	Zabłocie	Załocie, st. III i IV	68	65-10	punkt osadni-czy osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka k. łużycka	235/Ar 236/Ar	1970-09-25

żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XI	69	65-10	osada	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XII	70	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XIX	71	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XX	72	65-10	osada ślad osadniczy	PEB/Ha neolit	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXI	73	65-10	osada	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXII	74	65-10	osada ślad osadniczy	OWR PŚ	k. luboszyc-ka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXIII	75	65-10	osada	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXIV	76	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. X	77	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka k. łużycka	242/Ar	1970-09-25
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XIII	78	65-10	osada	Ha	k. łużycka	268/Ar	1970-10-01
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XV	79	65-10	osada	Ha	k. łużycka	247/Ar	1970-10-01
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXV	80	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXVI	81	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit PŚ			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. IV	82	65-10	osada ślad osadniczy	PEB neolit	k. łużycka	273/Ar	1970-11-26
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. V	83	65-10	osada osada	PEB ŚR	k. łużycka	274/Ar	1970-11-26
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. I	84	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy	? OWR PŚ	k. luboszyc-ka	L-72/C	1968-12-01
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. VIII	85	65-10	osada ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. VII	86	65-10	ślad osadniczy osada ślad osadniczy	pradzieje PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. VI	87	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy	PEB pra-dzieje PŚ	k. łużycka	275/Ar	1970-11-26
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XIX	88	65-10	ślad osadniczy osada	WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XX	89	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XXI	90	65-10	ślad osadniczy	OWR			
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. V	91	65-10	punkt osadni-czy osada ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka k. łużycka	237/Ar	1970-09-25
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. VII	92	65-10	punkt osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka k. łużycka	239/Ar	1970-09-25

żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XIV	93	65-10	osada ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ	k. łużycka	246/Ar	1970-10-01
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XVI	94	65-10	osada ślad osadniczy	Ha PŚ	k. łużycka	248/Ar	1970-10-01
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XVIII	95	65-10	osada	PEB	k. łużycka	249/Ar	1970-10-01
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXVII	96	65-10	ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	EK PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXVIII	97	65-10	osada	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXIII	98	65-10	ślad osadniczy	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. XXII	99	65-10	cmentarzysko		k. łyżycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXXIII	100	65-10	osada ślad osadniczy	PEB neolit	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXXI	101	65-10	osada ślad osadniczy osada	WŚ WŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina	Wicina, st. XXXIII	102	65-10	ślad osadniczy	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. XXIV	103	65-10	skarb	PEB	k. łużycka		
żarski	Jasień	Wicina		105	65-10					
żarski	Jasień	Zabłocie	Zabłocie, st. 29	106	65-10	cmentarzysko kurhanowe				
żarski	Jasień	Guzów	Guzów, st. 25	109	65-10	skarb	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Jurzyn	Jurzyce, st. 2	27	66-08	osada ?	pradzieje	k. łużycka		
żarski	Jasień	Lisia Góra	Lisia Góra, st. I	1	66-09	ślad osadniczy	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zieleniec/ Jesionna	Zieleniec, st. I	2	66-09	ślad osadniczy osada slad osadniczy	neolit PEB/Ha PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zieleniec/ Bronice	Zieleniec, st. II	3	66-09	osada	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zieleniec	Zieleniec, st. III	4	66-09	osada ?	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Zieleniec	Zieleniec, st. IV	5	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Bronice	Bronice, st. I	6	66-09	osada	PEB/Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Bronice	Bronice, st. II	7	66-09	ślad osadniczy	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Jesionna	Bronice, st. III	8	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	OWR WŚ PŚ	k. luboszyc-ka		
żarski	Jasień/ Tuplice	Bronice/ Ma-tuszowice	Bronice, st. IV	9	66-09	ślad osadniczy	Ha/Lt	k. łużycka		

żarski	Jasień	Bronice	Bronice, st. V	10	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	mezolit Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Bronice	Bronice, st. VI	11	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit	k. łużycka		
żarski	Jasień	Bronice	Bronice, st. VII	12	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	EK OWR	k. luboszyc-ka		
żarski	Jasień	Jesionna/ Jurzyn	Jasionna, st. I	13	66-09	osada	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. II	14	66-09	osada	neolit			
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. III	15	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. IV	16	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. V	17	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	WŚ PŚ			
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. VI	18	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. VII	19	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit PŚ			
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. VIII	20	66-09	osada		k. łużycka		
żarski	Jasień	Jesionna	Jasionna, st. IX	21	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	WŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. I	22	66-09	ślad osadniczy	OWR	k. luboszyc-ka		
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. II	23	66-09	ślad osadniczy		k. łużycka		
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. III	24	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	WEB PŚ			
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. IV	25	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit PŚ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. V	26	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	OWR PŚ			
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. VI	27	66-09	osada ślad osadniczy	neolit PŚ			
żarski	Jasień	Golin	Golin, st. VII	28	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit PŚ			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Golin, st. VIII	29	66-09	ślad osadniczy	PEB	k. łużycka		
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. I	30	66-09	ślad osadniczy	PŚ			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. II	31	66-09	ślad osadniczy	PŚ			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. III	32	66-09	ślad osadniczy	PŚ			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. IV	33	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. V	34	66-09	ślad osadniczy	PŚ			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. VI	35	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit PŚ			

żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. VII	36	66-09	ślad osadniczy	neolit			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. VIII	37	66-09	ślad osadniczy	neolit ?			
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. IX	38	66-09	? ślad osad-niczy	neolit/ WEB	k. łużycka		
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. X	39	66-09	ślad osadniczy		k. łużycka		
żarski	Jasień	Jabłoniec	Jabłoniec, st. XI	40	66-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	neolit/ WEB PŚ			
żarski	Jasień	Budziechów	Lubsko, st. I	41	66-09	? osada	? PŚ			
żarski	Jasień	Lisia Góra	Lisia Góra, st. II	42	66-09	cmentarzysko ?	EB			
żarski	Jasień	Świbna	Jasień, st. 2	43	66-09	cmentarzysko cmentarzysko kurhanowe	OWR PEB ?	k. lubo-szycka k. łużycka ?	k. lubo-szycka k. łużyc-ka ?	L-94/C
żarski	Jasień	Jasień	Jasień, st. 3	44	66-09	cmentarzysko układ urbani-styczny założe-nie pałacowo--folwarczne	PEB X w. 1776 r.	k. łużycka		
żarski	Jasień	Bieszków	Bieszków, st. I	7	66-10	ślad osadniczy	PŚ			
żarski	Jasień	Świbna	Świbna, st. I	8	66-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	OWR ? PŚ			
żarski	Jasień	Świbna	Świbna, st. II	9	66-10	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Bieszków	Bieszków, st. 2	17	66-10	skarb	Ha	k. łużycka		
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Lipsk Żarski, st. 1	7	67-09	punkt osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Lipsk Żarski, st. 2	8	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ/NŻ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Lipsk Żarski, st. 3	9	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Golin	Jaryszów, st. 1	12	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Golin	Jaryszów, st. 2	13	67-09	punkt osadniczy punkt osadniczy ślad osadniczy	Ha pra-dzieje PŚ/ NŻ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Golin	Jaryszów, st. 3	14	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ			
żarski	Jasień	Golin	Jaryszów, st. 4	15	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 5	16	67-09	punkt osadniczy		k. łużycka		
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 6	17	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 7	18	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	PŚ/NŻ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 8	19	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			

żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 9	20	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje WŚ PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 10	21	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 11	22	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 12	23	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 13	24	67-09	punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 14	25	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Jaryszów, st. 15	26	67-09	ślad osadniczy	PŚ/NŻ			
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Lipsk Żarski, st. 4	27	67-09	ślad osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy ślad osadniczy	pradzieje WŚ PŚ/NŻ	k. łużycka		
żarski	Jasień	Lipsk Żarski	Lipsk Żarski, st. 5	28	67-09	ślad osadniczy ślad osadniczy	pradzieje PŚ/NŻ			